

”De sugs inte in i samma processer” - en kvalitativ studie av socioonomers bilder av adoptivföräldraskap

Av Helena Haraldsson och Anders Jönsson

Lunds universitet
Socialhögskolan
SOPA63 Ht-09

Handledare:
Elizabeth Martinell Barfoed

Abstract

Titel: “They are not drawn into the same processes” – a qualitative study about Social Workers’ views on adoptive parenting

Supervisor: Elizabeth Martinell Barfoed

Assessor: Eva-Malin Antoniusson

The purpose of this study was to examine the views of adoption Social Workers on adoptive parenting in relation to existing norms regarding parenting. Qualitative interviews were conducted with seven Social Workers in the field of family law and adoption in different municipalities in Skåne. As theoretical framework we used gender theories by Butler as well as Hirdman, combined with Lipsky’s theory on street-level bureaucrats as users of discretion. Our study shows that there are several contradictions embedded in the Social Workers’ views on mothering and fathering, as Social Workers rely upon the norm at the same time as they oppose it. Furthermore, we found that Social Workers use their discretion to fill the void left by the law and Socialstyrelsen’s manual (2008) on adoption, for instance, by questioning the existing focus on gender role models.

Key words: adoption, adoptive parenting, gender, role models, Social Worker, discretion, norm

Förord

Vi vill inleda denna uppsats med en liten förklaring till citatet i uppsatsens titel, ”De sugs inte in i samma processer”. Citatet härrör från en av våra informanter, Cia, som egentligen heter något annat. Cia menar att adoptivföräldrarna inte sugs in i samma traditionella processer som andra föräldrar ofta gör. Vi valde denna titel eftersom socionomerna vi träffade delvis öppnar upp för tankesättet att adoptivföräldraskapet har chans att bli ett mer jämställt föräldraskap än andra föräldraskap. Samtidigt utgår socionomerna från rådande traditionella föreställningar om kön, uppfattningar som de ständigt brottas med.

Vi vill dessutom tacka informanterna utan vilkas bidrag denna uppsats inte hade kunnat genomföras. Ett särskilt tack riktar vi till de informanter som tog sig tid att utvärdera vilka möjligheter vi hade att få ta del av hemutredningar, även om studien av dessa tyvärr inte kunde genomföras.

Även våra nära och kära förtjänar stor tacksamhet, då vi ägnat stor del av vår vakna tid åt uppsatsarbetet. Ett extra tack riktas till Er som tagit er tid att läsa och kommentera uppsatsen.

Stort tack också till vår handledare Elizabeth Martinell Barfoed, som gett oss stort stöd och under uppsatsarbetet varit tillgänglig så fort vi har behövt hjälp.

Vi vill avsluta med att tacka varandra för utbyte av kunskaper, tålamod och trevliga stunder!

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	6
1.1 Problemformulering.....	6
1.2 Syfte.....	7
1.3 Frågeställningar.....	7
1.4 Avgränsningar och överväganden.....	7
1.5 Centrala begrepp.....	8
1.5.1 Kön och genus.....	8
1.5.2 Handlingsutrymme.....	9
1.5.3 Socialisering.....	10
1.5.4 Barnets bästa.....	10
2. Bakgrund.....	11
2.1 Adoption.....	11
2.2 ”Adoption – Handbok för socialtjänsten”.....	12
2.3 Föräldraskap, moderskap och faderskap.....	12
3. Tidigare forskning.....	14
3.1 Orientering om forskningsläget.....	14
3.2 Utgångspunkten ”barnets bästa”.....	14
3.3 Normer kring föräldraskap.....	15
3.4 Förändrade familjeformer.....	16
3.5 Behov av könsbundna förebilder?.....	17
4. Teoretiska utgångspunkter.....	19
4.1 Teoriernas koppling till varandra i denna uppsats.....	19
4.2 Könnsrollernas uppkomst och legitimerande.....	19
4.3 Kategorier och performativa handlingar.....	20
4.4 Närbyråkratens handlingsutrymme.....	21
5. Metod.....	23
5.1 Val av metod.....	23
5.2 Metodens förtjänster och brister.....	23
5.3 Om förförståelse och forskarens egen roll.....	24
5.4 Forskarnas förhållningssätt till materialet.....	25
5.5 Urval.....	26
5.6 Arbetsgång och arbetsfördelning.....	26

5.7 Etiskt perspektiv.....	27
6. Empiri och analys.....	28
6.1 Mamma och pappa - föräldrar i samma utsträckning?.....	28
6.2 Den ”engagerade” och ”bihanget”.....	30
6.3 Modern i fokus.....	32
6.4 Ett mer jämställt föräldraskap?.....	33
6.5 Socionomerna riskerar att sätta upp riktlinjer för familjeliv.....	35
6.6 Ett tvåkönat nätverk för socialiseringens skull?.....	37
6.7 Med olikheter menar man kön, eller?.....	39
6.8 Fria händer eller strikta ramar?.....	42
6.9 Skiljer sig ensamsökande män från ensamsökande kvinnor?.....	43
6.10 Högre krav för avvikarna?.....	45
6.11 Tolkningsföreträdets vikt vid ensamstående.....	46
6.12 Framhävande av kategorier.....	47
6.13 Annorlunda barn, vanliga föräldrar?.....	48
6.14 Adoptivbarn för föräldrarnas skull?.....	50
7. Avslutning.....	52
7.1 Sammanfattning.....	52
7.2 Slutdiskussion.....	54
Litteraturförteckning.....	57
Bilagor.....	60
Bilaga 1: Brev till informanter.....	60
Bilaga 2: Intervjuunderlag.....	61

1. Inledning

Inledningsvis kommer vi att presentera en problemformulering som leder fram till syfte och frågeställningar. Därefter redogör vi för de avgränsningar och överväganden som gjorts i uppsatsarbetet. Sist i kapitlet introducerar vi centrala begrepp för uppsatsen.

1.1 Problemformulering

Forskning har visat att det i vårt samhälle finns idéer och uppfattningar om vad som är att betrakta som manligt respektive kvinnligt. Dessa föreställningar tas ofta för givna i stället för att ifrågasättas, vilket får konsekvenser bland annat i det sociala arbetets praktiker (Bäck-Wiklund & Franséhn, 2003). Trots detta finns det motsatta strömningar i samhället, vilka synliggörs exempelvis genom socialpolitiska åtgärder med mer jämnt fördelad föräldraledighet som mål (DN, 2007). Detta kan tolkas som en effekt av en viss medvetenhet om jämställdhetsdiskurser. Ändå tillskrivs kvinnor ofta omsorgsegenskaper som ”emotionell” ”vårdande” och ”känslsam”. På samma sätt finns det en bild som säger att män är eller bör vara rationella, starka och att de ska stå för familjeförsörjningen (Hirdman, 2001). Dessa motsägelser och inkonsekvenser påverkar även de sociala praktikerna, varför dessa föreställningar och motsägelser måste studeras (Johansson, 2003a).

Föreställningar om kön hänger samman med idén att mödrar och fäder har olika roller i familjen. Det har historiskt sett varit vanligt att nästan sätta likhetstecken mellan kvinna och familj, medan mannen ofta ifrågasätts i egenskap av fader. Denna typ av föreställningar reproduceras ofta i mötet med klienter och i utredningar i det sociala arbetet (jfr. Bangura Arvidsson, 2003; Johansson, 2003a; Johansson 2003b). Mot denna bakgrund anser vi att det är intressant att undersöka synen på föräldraskap i socialt arbete med barn och familjer.

Vid skapandet av en familj via adoption har samhället ett avgörande inflytande. Just adoption ger därför en god möjlighet att studera en samhällelig vision om den ideala familjen. Adoption återspeglar på så sätt ett familjeideal där adoptivfamiljerna ska kunna uppfattas som ”äkta” biologiska familjer (Lindgren, 2006). Lindgren (2006) skriver att adoptivförmedlarna kunde ses som ”genetic engineers” i efterkrigstidens USA. Adoptionsförmedlarna skulle då skapa det Gud skulle kunna ha skapat och adoption blev således en del i hyllandet av normaliteten. Även i Sverige sågs adoption vid samma tid på ett liknande sätt (ibid.). ”Den goda familjen” formas än idag via bland annat adoptionsdiskurser. Dessa diskurser skapas och upprätthålls i samverkan mellan bland annat lagtext, handböcker¹, socionomer och samhällsnormer, komponenter mellan vilka konsensus inte nödvändigtvis råder (jfr. Martinell

¹ Exempelvis Socialstyrelsen (2008) *Adoption – Handbok för socialtjänsten*.

Barfoed, 2008). I denna uppsats kommer därför termer som föräldraskap, moderskap och faderskap, knutet till adoption, att problematiseras.

I adoptionsprocessen genomgår de blivande adoptivföräldrarna en utredning som bland annat syftar till att utreda huruvida adoptivföräldrarna har den föräldraförmåga som krävs enligt lag (Socialstyrelsen, 2008). Utredningen görs ofta av socionomer. I denna process menar vi att det är viktigt att undersöka och reflektera över vilka bilder socionomerna har av gott föräldraskap, moderskap och faderskap i adoptionsförfarandet.

1.2 Syfte

Vårt syfte med den här uppsatsen är att undersöka hur socionomers bilder av adoptivföräldraskapet ser ut i förhållande till rådande normer om föräldraskap.

1.3 Frågeställningar

Vårt syfte har, för att kunna uppfyllas, konkretiserats i tre frågeställningar som kommer att ha en vägledande funktion i uppsatsen. Frågeställningarna är:

- Hur förhåller sig socionomerna till begreppen *moderskap* och *faderskap* i adoptionsprocessen?
- Hur resonerar socionomerna kring barnets behov av ”naturligt umgänge med båda könen”, vilket stadgas i *Adoption – Handbok för socialtjänsten* (s. 92)?
- Hur använder socionomerna sitt handlingsutrymme i förhållande till normer om föräldraskap?

1.4 Avgränsningar och överväganden

Vår uppsats avgränsas först och främst till att uteslutande handla om *internationella* adoptioner. Anledningen är att de internationella är betydligt fler till antalet och att socionomerna vi träffat huvudsakligen har exemplifierat med fall av internationella adoptioner.

Vidare har vi valt att i vår uppsats fokusera på *socionomernas* syn på föräldraroller i adoptionsprocessen, eftersom det är socionomen som i sina utredningar beskriver de blivande adoptivföräldrarna. Då betoningen i uppsatsen ligger på föräldraskap i adoptionsprocessen,

kommer vi inte närmare beskriva gången i adoptionsärenden. Inte heller föräldraskap i sig är uppsatsens fokus, utan just föräldraskap i adoptionsprocessen.

Att skriva om adoptivfamiljen är inte oproblematiskt, då det rör sig om ett föräldraskap som inte bara är ett *adoptivföräldraskap*, utan också givetvis ett föräldraskap - som vilket annat – trots att forskning generellt sett tolkat den som en avvikande typ av föräldraskap (jfr. Jansson, 2001; Martinell Barfoed, 2008). Vi menar att det inte heller är otänkbart att adoptivföräldraskapet påverkas av normerna för föräldraskap i övrigt, vare detta i linje med eller i motsatt riktning med andra typer av föräldraskap. Vi är medvetna om vi inte kan komma ifrån att vi i vårt uppsatsarbete kan uppfattas som att vi belyser adoptivföräldraskapet som ett föräldraskap som går emot normen. Mot denna bakgrund riskerar vi också att reproducera det som sådant.

Vi vill även påpeka att vissa delar av den teori och tidigare forskning vi använt oss av rör internationella, främst nordamerikanska, förhållanden, varför de riskerar att inte vara direkt överförbara på svensk adoptionstradition.

I vårt arbete kommer vi att utgå både från genusteorier som är queer, som anser att kön är socialt konstruerat, och genusteorier som anser att kön är biologiskt men att genus är socialt konstruerat. Detta för att kunna öppna upp för alternativa tolkningar. Det är också viktigt att poängtera att vår forskning skulle kunna kritiserats utifrån ett queerteoretiskt perspektiv, då vi själva frågar efter socionomernas syn på män och kvinnor och därmed är med och skapar dessa kategorier (jfr Butler, 2007). Vi gör dock inget anspråk med denna uppsats att vara uteslutande queerteoretiska eller poststrukturalistiska². Vidare har tidigare forskning om adoption visat att denna tydligt utgår från kategorierna man och kvinna, vilket vi menar gör det relevant för oss att ställa frågor utifrån kvinna/man- dikotomin. Att svaren påverkas i viss mån av vårt sätt att ställa frågor är därmed svårt att undvika.

1.5 Centrala begrepp

1.5.1 Kön och genus

Något som finns inom de flesta skolor av genusteorier, med queer som tydligaste undantag, är uppdelningen mellan kön och genus. Kön syftar till de biologiska skillnaderna mellan män och kvinnor. Även om man här särskiljer kön från genus är det inte så att kön är ett totalt binärt system, då skillnader kan finnas inom könen. Genus, å andra sidan, är de socialt

² Uppfattningen om att man måste ha en existerande språklig (i vidare betydelse) begreppsram för att förstå verkligheten (Abercrombie, Hill & Turner, 2000). Det innebär också att man inte tror att det är möjligt att nå systematisk kunskap om människan eller historien. Man tror inte heller på idén om människan som fritt och kreativt subjekt (NE, 2010).

konstruerade skillnaderna mellan könen och deras plats i samhället (Macionis & Plummer, 2005)³.

Gayle Rubin (1997) beskriver genus som samhällets omskapande av den biologiska sexualiteten till produkter av mänsklig aktivitet (ibid.). Detta syftar till att ”göra genus”⁴, vilket betyder att människan i den ständiga interaktionen med andra skapar och vidmakthåller genus (Macionis & Plummer, 2005), något som även Butler (2007) håller med om. Butler särskiljer sig annars främst genom att anse att genus/könsdistinktionen är av ondo, då även kroppen och biologin här ses som kontextuell och konstruerad. Kroppen ser Butler (2007) vidare som en yta för regulativa diskurser. Med detta menar hon att kroppen legitimerar identitetskategorier som exempelvis ”kvinna”, vilka sedan används på många sätt, antingen i form av normaliserande kategorier i förtryckande strukturer eller genom frigörande rörelser (Butler, 1997).

1.5.2 Handlingsutrymme

I enlighet med Lipskys (1980) definition menar vi i denna uppsats att socialarbetaren⁵ är en närbyråkrat⁶. Denna definition åsyftar den position och det dilemma socialarbetarna och andra närbyråkrater, exempelvis poliser och lärare, befinner sig i när de möter medborgaren som människa till människa och samtidigt representerar en myndighet. Det som karakteriserar närbyråkratens position är en relativt hög nivå av handlingsutrymme och en hel del autonomi i förhållande till organisationen. Närbyråkraterna och handlingsutrymmet ges här en vid signifikans. Positionen som närbyråkraten innehar får nämligen till följd att arbetet som de utför kännetecknas av handlingsutrymme gentemot klienten som de träffar. Dessutom får detta handlingsutrymme betydelse i en vidare kontext – i utarbetandet av policys och på organisationsnivå. Handlingsutrymmet ses som nödvändigt eftersom problem ofta är för komplexa för att kunna lösas av skrivna regler, vilket i sig är en grund till varför mötets mänskliga aspekt måste beaktas.

³ Denna definition, där man skiljer kön och genus åt, kommer vi att använda oss av i uppsatsen även om Butlers syn på kön är central.

⁴ Eng. *Gender performance*.

⁵ Socialarbetare syftar på socialarbetare utifrån Lipskys teori. När vi däremot, senare i arbetet, talar om våra informanter har vi valt att kalla dessa ömsöm socionomer, ömsöm informanter.

⁶ Eng. *Street-level bureaucrat*.

1.5.3 Socialisering

Socialisering avser "[...] den process varigenom ett barn lär sig att bli en medveten medlem i samhället". (Berger, 1963, s. 92)⁷. Peter Berger och Thomas Luckmann (1966) beskriver att socialiseringen kan delas upp i två olika kategorier, den primära och den sekundära. Den primära syftar huvudsakligen på när man som förälder (eller annan vårdnadshavare) lär barnet hur "världen fungerar". Barnet kommer att ta detta till sig utan att ifrågasätta sina föräldrars bild och snarare se det som objektivt sant. Det är först när barnet har tagit till sig dessa regler som det välkomnas till samhället. Den sekundära socialiseringen åsyftar en individ som redan är en del av samhället men som skall komma in i andra områden av det⁸ och lära sig de esoteriska reglerna för dessa områden. Både när det gäller den primära och den sekundära socialiseringen spelar de "signifikanta andra"⁹ en mycket stor roll. Vid den primära socialiseringen är det barnets vårdnadshavare som har den funktionen och i den sekundära kan det vara vem som helst som har en viktig funktion för att den socialiseringen skall äga rum (ibid.). När det gäller det sociala arbetet kan socialarbetaren få en betydande roll i socialiseringen. Socialarbetaren kan även ses som en signifikant andra då denna är en betydelsefull person inom den normaliserande praktiken (jfr. Mattsson, 2007; Svensson, 2007).

1.5.4 Barnets bästa

Eftersom adoptioner enligt lag ska ske utifrån barnets bästa är begreppet centralt för uppsatsen (jfr. SOU:2003:49). Generellt kan sägas att barns behov och barnets bästa hänger nära samman med synen på barn, familj, samhälle, värderingar, ställningar samt välfärdsambitioner. Därigenom går uppfattningarna om hur barns behov bäst ska tillgodoses vitt isär. Följaktligen är barnets bästa ett mångtydigt begrepp, som betyder olika saker för olika människor, beroende på hur man uppfattar barns behov. Olika faktorer som är med och sätter sin prägel på begreppet barnets bästa är kulturmönster, politik, värderingar, sociala och ekonomiska strukturer (Barnombudsmannen, 2001). Barnets bästa är också ett begrepp som varierar över tid (Singer, 2002)¹⁰.

⁷ När vi nämner begreppet socialisering i denna uppsats använder vi oss av denna definition.

⁸ Eng. *Subworlds* (Berger & Luckmann, 1966).

⁹ Den eller de personer som "lär" individen hur verkligheten fungerar, verkligheten filtreras genom denne person (Berger & Luckmann, 1966)

¹⁰ Begreppet kommer vidare att problematiseras i avsnitt 3.2 Utgångspunkten "barnets bästa".

2. Bakgrund

Då uppsatsen handlar om föräldraskap i adoptionsprocessen kommer vi här titta närmare på den historiska bakgrunden till adoption. Vidare ges en kort presentation av *Adoption – handbok för socialtjänsten*¹¹. Slutligen kommer vi att presentera hur könsroller och föräldraskap kan anses vara sammankopplade.

2.1 Adoption

Den första lag som på något sätt reglerade adoption tillkom i Massachusetts 1851. Naturligtvis hade många adoptioner genomgåts långt innan men det här var första gången som adoptivföräldrarna var med om någon form av juridisk prövning för att se om de skulle passa som föräldrar. Redan här var adoptionsarbetet färgat av ett ”barnens bästa”. Lagen fick så stort genomslag att merparten av Europas stater fick någon form av adoptionslag vid 1930-talets början. Sveriges första adoptionslag trädde i kraft 1917 (Lindgren, 2006).

Den svenska adoptionslagen var till en början tänkt att ge fosterhemsföräldrar en möjlighet att adoptera sina fosterbarn och på så sätt få större inflytande över familjen. Det var framför allt barnlösa par med goda ekonomiska medel som man riktade sig till då man sökte efter adoptivföräldrar. Tanken var att dessa skulle ge barnet ett tryggare familjeliv, som mer liknade de biologisk familj än en fosterfamilj. Tanken var att alla tre parter: barn, adoptivföräldrar och samhälle skulle vinna på lagen (ibid.).

1923 tillkom ett krav på att barnavårdsnämnden skulle yttra sig om adoptionens lämplighet. Syftet med att barnavårdsnämnden yttrade sig var för att få in ett ”barnets bästa”-perspektiv på utredningen. Huvudsakligen grundade sig yttrandet på att de biologiska föräldrarnas lämplighet vägdes mot adoptivföräldrarnas. Nämnvärt här är att majoriteten av adoptioner inte var av föräldralösa barn utan av barn vars föräldrar var ogifta eller på annan grund ansågs olämpliga (ibid.). Detta kan jämföras med föreställningen att barn automatiskt skulle växa upp bäst med sina biologiska föräldrar (jfr. Singer, 2000).

Ekonomisk tillväxt, ökad sysselsättning och ett ökat antal giftermål i efterkrigstidens Sverige färgade av sig i politiken, vilken nu lyfte fram social ingenjörskost på agendan. Att kärnfamiljen kom i fokus kombinerat med en mer ”tabula rasa” - inspirerad syn på barnets utveckling gjorde att man i adoptionen alltmer strävade efter att skapa en kopia av kärnfamiljen. Den första handboken för adoptionsförmedlare utkom år 1955. Denna styrkte bilden av att den adopterade familjen skulle bilda en form av idealkärnfamilj.

¹¹ Denna handbok har en vägledande funktion i adoptionsarbetet. I fortsättningen kommer vi för enkelhets skull referera till denna som ”handboken”.

Adoptivföräldrarnas förmåga skulle garantera barnets bästa. Dessutom skulle adoptivföräldrarna likna barnet i syfte att kunna uppfattas som en biologisk familj (Lindgren, 2006).

Det socioekonomiska klimatet i Sverige under 1960- och 70-talet medförde att föräldralösa barn lämnades för adoption. Från politiskt håll ändrades frågan då från att ha handlat om barns rätt att adopteras till att fokusera föräldrarnas rätt till att adoptera. Detta medförde att den internationella adoptionen nu för första gången blev aktuell. Fokus skiftade nu från att den adopterade skulle vara lik sina föräldrar till att det skulle handla om ”kärlek trots olikhet”. (ibid.).

En nämnd som skulle ha ansvaret för internationella adoptioner tillsattes 1973 (NIA, 1997). Idag är det MIA, Myndigheten för internationella adoptionsfrågor, som har detta ansvar (Socialstyrelsen, 2008).

2.2 ”Adoption – Handbok för socialtjänsten”

Socialstyrelsen lät år 2008 publicera handboken *Adoption – Handbok för socialtjänsten*, vilken skall fungera vägledande för dem som arbetar med adoption. En anledning till att boken kom var att adoptionslagstiftningen hade ändrats på flera punkter sedan den tidigare handboken, *Internationella adoptioner – Handbok för socialnämnden* (1998), skrevs. Förutom ändringar med bakgrund i faktiska lagändringar ändrades även formuleringar och vissa krav, exempelvis ålderskravet, förtydligades (Socialstyrelsen, 2008).

Ett område som är helt nytt i den nya handboken är att den tar upp särskilda frågor till samkönade par, som enligt tidigare lag ej var aktuella som sökande. De områden som här tas upp är bland annat om de sökande är öppna med sin sexuella läggning och om de sökande kan ”tillgodose barnets behov av goda förebilder och naturlig kontakt med personer av båda könen under uppväxten” (ibid., s.93). Punkten om naturligt umgänge med båda könen ska socionomerna även ta hänsyn till när de sökande är ensamstående, precis som i den tidigare handboken (ibid.).

Andra utgångspunkter som var givna för förra boken har i den nya handboken problematiserats, exempelvis att de sökande paren nu skall utredas var för sig så att de är kapabla för sig att ta hand om det adopterade barnet (ibid.).

2.3 Föräldraskap, moderskap och faderskap

Yvonne Hirdman (2001) menar att man till stor del har legitimerat de olika mans- och kvinnorollerna, och även därigenom föräldrarollerna, genom att tillskriva de fysiska och

biologiska skillnaderna mellan könen en oproportionerligt stor betydelse. Hon menar att det är den naturliga ordningen, att kvinnor föder barn, som gett upphov till de könsordningar som sedan råder, vilka då ses som naturliga. Idealkvinnan blir den kvinna som böjer sig för sitt biologiska öde: att föda barn, hon blir en mor, vilket blir hennes essens. Kvinnans biologi legitimerar hennes sociala plats (Hirdman, 2001).

Mannen, vars karaktärsdefinierade drag är kvinnans motsats¹², blir då allt modern inte är. Kate Millet menar att kvinnan enligt detta könsrollstänkande ska ägna sig åt husligt arbete samt barnens fostran, medan det övriga - arbete, fritid och ambitioner - överläts åt mannen (Kåhl, 1995).

Lars Plantin (2001) menar att två arbetsreformer till stor del har format dagens könsroller. Den första förändringen medförde att faderns position som familjeförsörjare fick starkare fäste då industrialiseringen gjorde att en större del av männen arbetade i fabriker medan mödrarna stannade hemma med barnen. Den andra förändringen skedde då arbetsmarknaden sökte mer folk och kvinnorna började arbeta i större utsträckning vilket gjorde att de olika föräldrarollerna kom närmare varandra då deras positioner liknade varandra mer. Emellertid menar Plantin att föräldrarollerna fortfarande är långt från förenade exempelvis då majoriteten av föräldraledigheten fortfarande tas ut av kvinnor.

¹² Snarare är det omvänt; kvinnans karaktärsdefinierade drag anses vara motsatta mannens, då denne är normen (jfr. Kåhl, 1995; Hirdman, 2000).

3. Tidigare forskning

I det här kapitlet kommer vi att redogöra för forskningsläget på området adoption samt föräldraskap. Först presenteras en beskrivning av hur vi har gått tillväga för att nå denna forskning.

3.1 Orientering om forskningsläget

Vår sökning började med en genomgång på LIBRIS av vilka avhandlingar som fanns skrivna på ämnet *adoption*, *föräldraskap*, *moderskap* samt *faderskap*. Vid dessa sökningar fann vi flera avhandlingar som vi redogör för efter kommande underrubriker.

För att orientera oss om vad som finns skrivet om vårt ämne i internationella sammanhang har vi använt oss av sökmotorn Elin med orden *adoption + social work + gender* samt orden *gender differences + adoption + family*. De artiklar som framkommit efter dessa sökningar är de internationella som vi redogör för i kommande underavsnitt.

Vi har funnit att det i Sverige finns en hel del avhandlingar skrivna på ämnet föräldraskap, moderskap och faderskap. Dessa ämnen kombinerade med adoption har däremot inte genererat några vidare sökresultat, vilket tyder på att forskning om föräldraskap främst handlar om andra familjetyper än adoptivfamiljen. Detta indikerar i sin tur att det inte finns mycket skrivet på området könsroller, föräldraskap och adoption i Sverige. Rörande socialarbetarens syn på detta område har vi inte heller funnit någon relevant litteratur via sökmotor. Däremot har vi när det gäller socialarbetarens syn på föräldraskap funnit det användbart att studera Maria Bangura Arvidssons avhandling *Ifrågasatta fäder* (2003), där vi också tog hjälp av hennes litteraturförteckning för att på så sätt få idéer om vidare litteratur. Andra relevanta avhandlingar som tar upp adoption eller föräldraskap redovisar vi för i de underavsnitt som följer.

Vi är medvetna om att vår litteratur leds av och begränsas av vår förförståelse och vårt teorival, då vi exempelvis i våra sökningar använt oss av ord som *genus*. Detta menar vi dock är nödvändiga sökord med tanke på uppsatsens syfte.

3.2 Utgångspunkten ”barnets bästa”

Vårt samhälle har gått från en syn på barnet som ett objekt mot en uttalad syn på barnet som en individ och ett subjekt, något som även påverkar definitionen av barnets bästa som rättslig målsättning (Singer, 2000). Idag råder det konsensus kring att barnet ska ses som en från föräldrarna fristående individ – med egna behov och intressen. Att dessa behov och intressen

tillgodoses har lagen till uppgift att se till, främst genom ledorden "barnets bästa". Synen på barnet som individ blir betydelsefull för hur barnets bästa skall förstås (Singer, 2002).

Det nuvarande systemet gällande regler för fastställande av status som förälder har sitt ursprung i regler som utformades vid 1900-talets början. Modellen för den rättsliga konstruktionen av föräldraskap var vid 1900-talets början modern och hennes samboende make. Den övergripande målsättningen var att den biologiska föräldern skulle ha rättslig status som förälder (ibid.). Det var tidigare barnavårdsnämnden som hade tolkningsföreträdet för vad som skulle ses som att det var barnets bästa. Detta tolkningsföreträde vilade sig, förutom på personliga antaganden, på ett samförstånd med lagstiftaren, domstolen och barnavårdsexperterna. Samförståndet behövdes för att "barnets bästa" skulle och skall ses som en "universell sanning" (Lindgren, 2006).

3.3 Normer kring föräldraskap

Ylva Elvin-Nowak har genomfört fyra studier bland arbetande mödrar vilka hon sammanfattar i avhandlingen *Accompanied by guilt – Modern motherhood the Swedish way* (1999). Hon menar här att mödrarna upplever skuld då de inte lever upp till bilden av en god moder, exempelvis då de prioriterar arbete eller socialt liv. Vidare menar hon att denna bild av modern är konstruerad och inte finns i verkligheten. Det är samhälliga normer som avgör hur mycket tid en förälder bör spendera med sitt barn, en norm som skiljer sig i hög grad mellan modern och fadern och grundar sig ytterst lite på barnets behov. I flera fall menar Elvin-Nowak (ibid.) att modern anpassar sig efter skulden och rör sig från att vara arbetsorienterad till att bli mer barnorienterad vilket medför att hon rör sig i samma riktning som samhällsnormen.

Ulla Holm (1993) gör i sin avhandling *Modrande och praxis* en åtskillnad mellan begreppen mödra och modra och mellan att fädra och fädra. Mödra handlar om de biologiska aspekterna av att bli mor: att bära, föda och amma barnet. Modrande handlar snarare om omhändertagande och vård, dvs. förstå vad barnet behöver och ge det det. Enligt Holm råder större åtskillnad mellan begreppen fädra och fädra än mellan mödra och modra. Om detta skriver också Charlotte Hagström (1999) i *Man blir pappa*. Hon formulerar det som att vägen till föräldraskapet är svårare för män än för kvinnor. Det faktum att kvinnan är den som bär och föder barnet antas göra övergången lättare. Här görs inte sällan en koppling till den så kallade "modersinstinkten". Kraven på modern och fadern är således mycket olika. Enligt Bekkengen i Hagström (ibid.) har mannen oftast möjlighet både av sociala och biologiska skäl

att välja nivån på engagemanget i föräldraledigheten. Kvinnan har inte samma valmöjligheter, utan måste ofta anpassa sig efter situationen (ibid.).

Maria Jansson (2001) skriver i sin avhandling *Livets dubbla vedermödor* om föreställningar om moderskap och arbete. Hon menar att adoptivmödrar, precis som exempelvis lesbiska mödrar, mödrar till funktionshindrade barn, och ensamstående mödrar, avviker från normer för moderskap. Freeark et al. (2005) menar att adoptivfäder och –mödrar har möjligheten till likvärdig delaktighet när barnet kommer till dem. De kan också ha liknande erfarenheter eftersom de blir föräldrar tillsammans. Trots detta har Freeark et al. (ibid.) funnit att adoption är en *förkvinnligad*¹³ institution, genom att i sina studier framförallt fokusera dynamiken i adoptivfamiljen. De lyfter bland annat fram att män ofta marginaliseras och att det många gånger blir kvinnan som är den som talar om känslor med barnen. Detta får, enligt författarna, till följd att åtgärder och adoptionspolicys anpassats efter vad som anses vara kvinnliga erfarenheter. Freeark et al. (ibid.) tänker sig då att detta förkvinnligande i viss mån utesluter männen i adoptionsprocessen; biologiska fäder, adoptivfäder och adoptivpojkar befinner sig långt från adoptivprocessens fokus. Detta resulterar bland annat i att vi vet förhållandevis lite om biologiska fäder. Även adoptivfäders känslor och åsikter har det forskats mycket lite om. Shanahan (2005) har också undersökt adoptionsprocessens fokus på kvinnliga erfarenheter. Hon menar att modersfixeringen i adoptionsprocessen ibland kan innebära att moderns rättigheter strider mot och får övertag gentemot både faderns och barnets rättigheter.

Bangura Arvidsson (2003) har tittat på bilden av faderskap inom den sociala barnavården, och menar att det där finns en föreställning att fäder är frånvarande i sina barns liv. Hon skriver att många fäder förvisso är frånvarande, men en annan anledning till att ”ifrågasatta fäder” inte syns är just modersfixering i organisationer där man arbetar med barn och familjer.

3.4 Förändrade familjeformer

Då den första adoptionslagen tillkom i Sverige i början av 1900-talet, eftersträvades ett förhållande liknande det mellan föräldrar och deras biologiska barn (Lindgren, 2006; Singer 2000). Därför är det föga förvånande, menar Singer (2000), att kraven på adoptivföräldrarna i stor utsträckning utformades med biologiska föräldrar som förebild, något som till stor del fortfarande kvarstår. Singer (2002) skriver att begrepp som ”familj” och ”förälder” numera i praktiken ofta är föränderliga företeelser i det enskilda barnets liv; den biologiska kärnfamiljen är långt ifrån den enda familjekonstellationen. Detta till trots kan man vid en titt

¹³ Eng. *Feminized*.

på lagen konstatera att den ser föräldraskap som någonting statiskt, vilket har sitt ursprung i en tid då familjen som enhet i allmänhet inte genomgick några större förändringar under ett barns uppväxt. Här framstår lagens syn på föräldraskap som en oföränderlig och evig egenskap, vilket framstår som en dålig anpassning till den nu rådande verkligheten (ibid.). Dessa frågor aktualiseras inte minst genom anspråk från homosexuella par att få adoptera på samma villkor som heterosexuella. Det finns rättsfall som vittnar om att det är omgivningens attityder till vissa familjeformer som har satt käppar i hjulet för en adoption (Singer, 2000).

Trots att regelsystemet från början utformades med målet att barnet genom en adoption skulle få plats i en familj bestående av två föräldrar, gavs dock en person möjlighet att adoptera barn ensam. Tanken var emellertid framför allt en fråga om att ge barnet en familj med två föräldrar, då det många gånger rörde sig om adoption av makes barn, en så kallad styvbarnsadoption. Att det än idag endast är makar och inte samboende som kan adoptera gemensamt och att den som är gift som huvudregel måste adoptera tillsammans med den andra maken är spår av att det fortfarande anses vara två föräldrar som är att föredra framför en. Att samboende inte får adoptera kan ifrågasättas, då Sverige i andra sammanhang förhåller sig neutralt till huruvida familjer grundas på äktenskap eller heterosexuellt samboende. Singer (2000) förklarar det som att äktenskapet ses som en garanti för att barnet tillförsäkras en bestående familj, därav förbudet för ogifta sambor att adoptera gemensamt. Detta är dock ett antagande som numera har begränsat värde enligt bland annat skilsmässostatistiken. En annan förklaring till varför sambos inte tillåts adoptera gemensamt är att samboende inte accepteras i samma utsträckning i andra länder. Dock gäller förbudet även när adoptionen avser barn som har hemvist i Sverige (ibid.).

3.5 Behovet av könsbundna förebilder?

Singer (2000) menar att hänvisningar till socialiseringsprocessen ligger bakom många av reglerna rörande förhållandet mellan föräldrar och barn, samt således också föräldrars rättsliga ställning. En av de viktigaste funktionerna som familjen anses ha i förhållandet till barn är den fostrande funktionen, vilken brukar benämnas socialisering. Socialiseringsprocessen förutsätter dock inte att det är de biologiska föräldrarna som ombesörjer socialiseringen. Vidare har studier visat att familjetyp och antalet föräldrar i ett hushåll har liten betydelse för barns utveckling. Inte heller den ofta framförda målsättningen att barn bör växa upp hos föräldrar av olika kön finner något uttalat stöd i sociologin. Trots detta visas det ofta i diskussioner om barnets bästa på barns behov av både en mamma och en pappa (ibid.).

Stephen Hicks (2008) ifrågasätter antagandet att barn behöver både manliga och kvinnliga förebilder. Han menar att det så kallade behovet av lämpliga könsbundna förebilder producerar en genusordning, förväntningar på barnets utveckling och modeller för vad som anses vara goda familjer. På detta sätt upprätthålls en tolkning av homosexuella som en kategori. Därigenom omöjliggörs de också som potentiella omsorgspersoner. Hicks menar att mycket av det sociala arbetet fokuserar hur man ska försäkra sig om att barnen tillgodogör sig rätt genusroll, och att socialarbetare bör fråga sig varför detta sker samt hur teorier om könsbundna roller används. Samma författare ifrågasätter även i en annan artikel den heteronormativa diskursen som tar för givet att heterosexuella adoptivsökande är lämpliga föräldrar, speciellt med tanke på detta antagande att barnet behöver genus- och sexualitetsförebilder (Hicks, 2000).

Victoria Clarke och Celia Kitzinger (2005) har forskat på behovet av könsbundna (i det här fallet manliga) förebilder i lesbiska familjer¹⁴. De fann två centrala sätt på vilka man argumenterar för det påstådda behovet av könsbundna (i det här fallet manliga) förebilder. Det första är att de understryker att män faktiskt finns i (det avlägsna) familjenätverket, varigenom talaren lyfter fram att män i familjenätverket kompenserar för den påstådda bristen i lesbiska familjer. Det andra sättet på vilket de bemöter dessa frågor är att de framhäver att ”vi inte lever på en lesbisk planet” (och därigenom understryker mäns existens runtom i världen). Genom dessa två angreppssätt försvaras lesbiska familjer och stereotypen ”den manshatande lesbiska” utmanas. Antagandet att manliga förebilder är nödvändiga bestrids dock inte, då man redogör för kompensatoriska manliga förebilder i nätverket. De som ifrågasätter lesbiskas rätt att vara föräldrar menar att en pappa som förebild är normen. Emellertid anser de lesbiska föräldrarna och förespråkare för deras rätt att det kan röra sig om farbröder, mor- och farföräldrar eller andra män, som t.ex. manliga brevbärare eller manliga förskollärare. Därigenom menar Clarke och Kitzinger (ibid.) att lesbiska föräldrars konstruktion av manliga förebilder liknar den allmänna uppfattningen av förebilder, där den könsbundna förebilden inte nödvändigtvis behöver vara en nära familjemedlem. Förebilder förstås allmänt som individer vilka vi kan se upp till och lära av eftersom de fungerar som en modell för positivt beteende och attityder. Artikelförfattarna har inte kunnat närma sig en djupare förklaring till varför manliga förebilder och fäder är viktiga, utan deras undersökning visar snarare att det är viktigt att det förekommer både män och kvinnor. Diskursen om behovet av könsbundna förebilder verkar vara så djupt rotad i vårt samhälle att den sällan ifrågasätts (ibid.).

¹⁴ Lesbiska familjer är författarnas benämning, inte vår.

4. Teoretiska utgångspunkter

I detta avsnitt kommer vi att redogöra för de teoretiska resonemang som ligger till grund för vår analys.

4.1 Teoriernas koppling till varandra i denna uppsats

För att nå förståelse kring bilder av föräldraskap i allmänhet har vi använt Hirdmans genusteori, som bidrar med förståelse kring hur biologiskt moderskap och faderskap har fått sociala konsekvenser. Denna teori är främst intressant eftersom den här uppsatsen handlar om icke biologiskt grundat föräldraskap. Butlers teori om genus som performativ handling har vidare använts för att förstå och kritiskt belysa exkluderande kategorier som adoptivföräldraskap och kvinna/man. Hirdmans teori används således för att studera uppkomsten av dagens förståelseramar, medan Butlers teori främst bidrar med ett synsätt där förändringspotentialen ligger i diskursen och i kampen mellan de olika diskurserna. Vi menar att Butlers och Hirdmans teorier kan komplettera varandra då Hirdmans teori främst rör könsuppdelningens ursprung medan Butlers teori snarare rör hur redan existerande skillnader reproduceras samtidigt som hon ifrågasätter det ursprung Hirdman talar om. För att socionomernas erfarenheter och synsätt ska kunna ses som betydande, behöver vi även en teori som ser socionomen som en aktör. Vi har därför valt ett tredje teoretiskt perspektiv, Lipskys teori om socionomerna som närbyråkrater, dvs. som ett subjekt som på grund av sin position besitter ett handlingsutrymme¹⁵.

4.1 Könsrollernas uppkomst och legitimerande

Som vi beskrivit tidigare är grunden till genusuppdelningen enligt Hirdman (2001) de biologiska skillnaderna mellan könen som sedan tillåts beskriva könet i helhet, könets essens. Denna uppdelning är i sig grundad i skillnader mellan kvinnans och mannens biologi vilket emellertid inte medför att ordningen är naturlig i sig. Denna syn på könet upprätthålls sedan och legitimeras av bland annat vad Hirdman kallar för genuskontraktet. Detta är inte menat som ett medvetet kontrakt där båda parter, kvinnan och mannen, har skrivit under och är väl med på vilka konsekvenser det kommer ha utan snarare som ”en kulturellt nedärvd, styrd överenskommelse” (ibid., s. 84).

Detta genuskontrakt, vars mönsterritning Hirdman (ibid.) menar att man kan se i äktenskapet, består i skyldigheter och rättigheter för kvinnan och mannen. En av de centrala

¹⁵ Det komplicerade förhållandet mellan Butlers och Lipskys syn på individer kommer att problematiseras vidare i avsnitt 5.4 Forskarnas förhållningssätt till materialet.

punkterna i denna är att kvinnan skall föda barn och ta hand om dessa samtidigt som mannen skall skydda och försörja kvinnan. Detta kontrakt medför att de båda parterna har rättigheter och skyldigheter. Kvinnan har skyldighet att ge mannen barn samtidigt som hon har rättigheten att bli skyddad och försörd av honom. Mannen har i sin tur skyldighet att skydda och försörja kvinnan samtidigt som han har rättighet att få barn av henne.

Att särskilja kvinnans och mannens sfärer är även det ett av de centrala sätten på vilka Hirdman (ibid.) menar att genusordningen lever vidare. Uppdelningen av arbetets olika sfärer i kvinnligt och manligt, och även uppdelningen av arbete och icke-arbete, fungerar på så sätt att det förstärker folks uppfattningar om de olika könen. Som ytterligare led i att vidmakthålla genusordningen skapas homosociala gemenskaper som dels hjälper till att särskilja de två sfärerna och som skapar en manlig gemensam åsikt om att det kvinnliga är negativt och bör föraktas. På många områden är det dessutom tabubelagt för män att vistas (ibid.).

Vidare framhäver Hirdman (ibid.) att genusordningen styrks av flera biologiskt inriktade skolor, och menar att då människor tror att deras bild är den sanna så kommer de att agera utifrån detta. Då det biologiska per definition är det naturliga så får detta följderna att det icke-biologiska, det socialiserade, inlärd, blir det onaturliga och därmed fel. Tydligaste exemplet på dessa skolor är sociobiologer som menar att mannen är genspridare och kvinnan ägginvesterare som försöker manipulera mannen till monogami. Dessa teorier är grundade på sociala observationer men tolkade utifrån ett biologiskt perspektiv. Hirdman poängterar att dessa modeller inte innehåller någon sanning i sig utan anledningen att folk agerar i enlighet med dem, i viss utsträckning, beror på att de själva menar att det finns en sanningshalt i teorierna. Att då gå emot det man själv ser som naturligt skulle då vara onaturligt och fel.

4.2 Kategorier och performativa handlingar

Queerteoretikern Judith Butlers teoretiska resonemang tar avstamp i Foucaults tankar om makt och diskurser, där diskursproduktionen i samhället ses som en kontroll av vad som får sägas och vem som får tala (Butler, 2007). Det är utifrån hur hegemonin skriver och talar som gränser stakas ut mellan vad som är normalt och onormalt, naturligt och onaturligt (Foucault, 1980).

Butler (1997) ser genus som något performativt, vilket innebär en handling som över lag sker oreflekterat, varigenom vi visar hur kön och sexualitet ska relateras till varandra. Detta formar vilka vi är och vilka vi tillåts vara. Butler kritiserar också antagandet att det skulle finnas en kausalitet mellan bland annat kön, genus, genusframställning och sexualitet. Hon

menar att ingen av dessa termer fungerar determinerande för de övriga. Ingen är således ”ursprunget”, ”före” eller ”utanför” (Butler, 1997)¹⁶.

Enligt Butler (2007) skapas olika identitetskategorier, som exempelvis kvinna, genom juridiska och politiska strukturer. Kategorierna (t.ex. kvinnan¹⁷) tvingas till att både återskapa och utöva motstånd mot den här maktmatrisen som varit med och skapat henne. Samtidigt menar Butler att de strukturer som skapar kvinnan även gör anspråk på att kvinnan är prediskursiv¹⁸ och inte skapad av strukturen (Butler, 2007). Genom användandet av identitetskategorier lyfts sedan kategorierna i sig fram som något speciellt med unika erfarenheter, varigenom det utesluter möjligheten att se att det finns gemensamma nämnare mellan kategorier. Det innebär också ett förgivetta tagande att det finns likheter mellan alla inom en viss kategori. Det anses emellertid ibland vara en politisk nödvändighet att använda sig av kategoribenämningar vid synliggörandet av marginaliserade grupper. Butler menar dock att om feminismen arbetar utifrån genuset kvinna blir detta snarare en bekräftelse av genusordningen, även om den samtidigt säger sig göra motstånd mot den. Butler (2007) föreslår istället ett synsätt där identiteter är föränderliga snarare än att genom att tala om genus uttrycka en prediskursiv, gemensam identitet.

4.3 Närbyråkratens handlingsutrymme

Som redan nämnts har socialarbetaren utifrån sin position som närbyråkrat handlingsutrymme i förhållande till klienten, men dessutom i utarbetandet av policys samt på organisationsnivå. Detta innebär inte sällan en konflikt för socialarbetaren, som måste ta hänsyn till ibland kolliderande individuella och sociala mål (Lipsky, 1980).

Även om närbyråkratier är inriktade på att ge individuellt stöd, fungerar organisationen disciplinerande och har som mål socialisering till normer för allmänt uppförande. Dessa organisationer är därför i sig normativa (ibid.). Svensson, Johnsson och Laanemets (2008) skriver att en socialarbetare därför har ett ansvar för vilka normer denne stödjer och vems ärenden denne går, man fungerar som normbärare¹⁹. Socialarbetaren måste därför alltid reflektera över rimligheten i de handlingar denne utför (ibid.).

Handlingsutrymmet påverkas emellertid också av andra faktorer. Exempel på sådana är rutiner och traditioner, individuella faktorer hos socialarbetare och klient, samt interaktionen dem emellan. Utgångspunkten är att klientrollen är en kategori som representerar svaghet och

¹⁶ Jfr. Hirdman (2001) som ser det biologiska som determinerande och prediskursivt.

¹⁷ Ett annat exempel på kategori som är aktuellt för vår uppsats är adoptivföräldrarna.

¹⁸ Det som ”skulle finnas” innan diskursen (jfr. ”ursprunget”).

¹⁹ Normbärare är vår benämning.

underläge i relationen med socialarbetaren, som i sin tur har tolkningsföreträde över klienten. Kategorier som är svaga i andra sammanhang blir i förhållande till socialarbetaren ännu svagare. Kategorier som däremot anses starkare i andra sammanhang förvandlas till motkrafter mot socialarbetaren och skapar andra förutsättningar för relationen och det sociala arbetet (Svensson et al., 2008). Lipsky (1980) menar att socialarbetarens handlingsutrymme här kan användas i hur de placerar klienterna i kategorier. Innan klienterna kommer in i systemet är de unika individer. I mötet med socialarbetaren förvandlas de emellertid till klienter. Att placera in klienterna i kategorier är en social process, vari klienterna lär sig att se på sig själva som om de vore kategoriska enheter (ibid.; jfr. Butler 1997;2007). Handlingsutrymmet gör det möjligt för socialarbetaren att göra egna bedömningar, på grundval av klientens krav och sättet denne formulerar sina behov (Svensson et.al, 2008).

5. Metod

I detta avsnitt kommer vi gå igenom de metodologiska överväganden vi har gjort under uppsatsens gång.

5.1 Val av metod

Tim May (2001) skriver att intervjuer ger en god inblick i människors upplevelser, attityder och erfarenheter. Vidare används intervjuer som ett medel för att skapa förståelse kring hur människor uppfattar sin sociala värld och hur de handlar i den. Då det är just socionomernas subjektiva upplevelse och syn på föräldraskapet snarare än objektiva sanningar som vi vill försöka nå valde vi att använda oss av kvalitativa intervjuer. Utöver detta hade vi inledningsvis planerat att använda oss av dokumentanalys av hemutredningar. Vår tanke var att en dokumentanalys skulle bidra med ett fokus på texten och språket som konstruktörer av verkligheten, utöver socionomens subjektiva röst och erfarenhet. Dessutom skulle vi fått tillgång till ett material som inte var påverkat av oss som forskare. De kvalitativa intervjuerna blev dock vårt enda underlag, då det slutligen visade sig att det inte gick att genomföra dokumentanalysen.

5.2 Metodens förtjänster och brister

Genom att välja kvalitativa intervjuer som metod ges informanten relativt mycket frihet att själv berätta. Kvalitativa intervjuer har vidare förtjänsterna att de ger intervjuaren en stor frihet att fördjupa svaren, samtidigt som den innehåller ett visst mått av standardiserade frågor. Intervjuaren kan då gå in i en dialog med den som intervjuas och förtydliga, fördjupa samt utveckla de svar som ges (May, 2001).

När det gäller de kvalitativa intervjuerna är det viktigt för oss som intervjuare att komma ihåg de sociala och materiella strukturer och ramar som informanten befinner sig inom. Informantens utsagor går inte att behandla som att det skulle vara objektiv information utan det är istället dennes subjektiva bild av verkligheten (Repstad, 1999). Dock är inte meningen med den kvalitativa intervjun att söka efter en objektiv sanning utan snarare att få fram en informants subjektiva bild av den objektiva verkligheten och därigenom även uppfattningar om de sociala och materiella strukturerna och ramarna (ibid.; Patel & Davidson, 2003).

Även om förtjänsterna med intervjuer kan sägas vara många, finns särskilt en nackdel som det är viktigt att vara medveten om; vi kan inte anta att personernas redogörelser representerar något som ligger bortom intervjusituationen. Frågan om reliabilitet blir därmed svårhanterad.

Även om redogörelserna kan vara en äkta återspeglning av personernas upplevelser eller erfarenheter kan det ändå finnas omständigheter kring dessa som personerna inte var medvetna om. Vidare kan intervjuaren bara uppnå full förståelse genom att undersöka den situation som händelserna utspelades i. Med andra ord förutsätter full förståelse att forskaren är med där det händer, vilket forskaren inte gör via intervjuer (May, 2001). Hur tillförsäkras man då *reliabilitet* och *validitet*, det vill säga frågor om konsistens och trovärdighet? Frågan är om kvalitativa metoders värde ligger just där (Kvale, 1995). Vi menar i enlighet med Kvale (ibid.) att validitet och reliabilitet snarare förknippas med den positivistiska traditionen, medan kvaliteten i kvalitativa forskningsarbeten tillförsäkras genom trovärdiga, fruktbara och genomarbetade tolkningar.

5.3 Om förförståelse och forskarens egen roll

Vi har i enlighet med May (2001) ansett det viktigt att fundera över vår egen roll som forskare. Exempelvis bör vi som intervjuare fråga oss hur vi påverkar informanten och därmed datamaterialet (ibid.). Det är också viktigt att komma ihåg att mötet mellan forskare och informant också är ett möte mellan två system och att forskaren har makten att benämna och kategorisera (Andersson & Swärd 2008). Intervjuarens språk, kön, etnicitet samt ålder är andra faktorer som kan påverka intervjun och därmed informationen som man får fram (May, 2001). En annan betydelsefull faktor är forskarens förförståelse, som är nödvändig och oundviklig och en del i att nå förståelse (Aspers, 2007). Samtidigt måste forskaren förhålla sig kritisk till den egna förförståelsen och vara öppen för informanternas förståelse av världen. Att vi har en förförståelse är oundvikligt, frågan är i vilken riktning det påverkar oss. Att vi är socionomstudenter och att den ena av oss har gjort praktik på en adoptionsorganisation gör att vi har en viss inblick i fältet. Samtidigt saknar vi längre erfarenhet inom detta område, vilket vi menar både kan ses som en fördel och en nackdel. Vi kan i denna uppsats inte heller bortse från att vi båda är studenter vid socialhögskolan och går en utbildning som våra informanter har gått, vare sig det rör sig om ett par eller tjugo år tillbaka i tiden. Detta medför att vi och våra informanter har en kollektiv kunskap som vi båda kan utgå från i intervjusituationen, samtidigt som olika skolors och tiders förståelseramar kan ha påverkat oss åt olika håll. Att vi därför med tanke på vår bakgrund har påverkat informanterna och därmed materialet i olika riktningar är svårundkomligt.

I uppsatsarbetet har vi genomgående reflekterat över att intervjupersonerna kan tänkas ha en uppfattning om vad de tror att vi är ute efter, och därmed anpassar sina svar därefter.

Därför menar vi att det intervjupersonerna säger inte nödvändigtvis representerar det synsätt socionomen sedan arbetar utifrån i situationen med klienterna.

5.4 Forskarnas förhållningssätt till materialet

Det vi vill undersöka i vårt arbete är socionomernas syn på föräldraroller, något som inbegriper en studie av deras erfarenheter. Anledningen till denna valda ansats (jfr. Eldén 2005) är att vi anser att vi är beroende av erfarenheter för att förändringar ska komma till stånd. Forskningsobjektet ses här som ett aktivt subjekt, med potential till förändring. Det är subjektet som har sanningen (ibid.). Dock är inte syftet med kvalitativt inriktade uppsatser att återberätta intervjupersonernas utsagor utan att ge dem en vidare betydelse, genom tolkningar (jfr. Mattsson, 2005). Inom diskursanalysen och poststrukturalismen däremot, ses inte förändringspotentialen som inneboende hos ett aktivt subjekt, utan i diskursen och i kampen mellan de olika diskurserna. Vidare tar detta synsätt hänsyn till socionomernas utsagor som temporära och föränderliga till sin karaktär snarare än som sanningar (Eldén, 2005), varför vi anser denna ansats relevant.

Vi ämnar således – likt det Eldén (ibid.) förespråkar – närma oss det empiriska materialet på följande sätt: den poststrukturalistiska ansatsen genom Butler ger oss insikten att vi aldrig kan nå en sann eller ursprunglig erfarenhet, utan menar att instabilitet och föränderlighet finns inbyggt i alla erfarenheter. Detta perspektiv är också nödvändigt för att kunna säga något om sambandet mellan samhällliga normer kring familj och föräldraskap och socionomernas resonemang kring samma begrepp. Vi anser emellertid även att socionomerna är skapande subjekt med ett handlingsutrymme, vilket också ger dem förändringspotential. Erfarenheterna som socionomerna delar med sig av tolkar vi därmed som konstruerade och tillfälliga snarare än som sanningar (ibid.).

Rent praktiskt innebär detta att vi i vår analys av materialet kommer göra vårt bästa för att, förutom mönster, också se olikheter i de sju intervjuerna. Det är motsägelsefullheterna och eventuella instabila resonemang som kommer att fokuseras, då det är där man finner öppningar i diskursen; förändringspotential (ibid.).

Vi anser att den position vi har intagit är särskilt lämplig för forskning inom det sociala arbetets ramar, då vi som Mattsson (2005) menar det finns ett förhållande mellan det sociala arbetet och ett genusperspektiv som inte är oproblematiskt. Mattsson förklarar att det finns en spänning mellan det förras normaliserande intentioner och det senares emancipatoriska ambition.

5.5 Urval

Vi vände oss till familjerättsenheter där vi genomförde kvalitativa intervjuer med socionomer vilka genomför adoptionsutredningar och på så sätt i sitt dagliga arbete både möter blivande adoptivmödrar och -fäder. Vi valde att begränsa oss till socionomer i södra Sverige, av praktiska skäl. Flera familjerätter kontaktades via telefon och vi bokade in intervjuer med dem som hade möjlighet att ta emot vårt telefonsamtal och som kunde ta emot oss för intervju.

Vår ursprungliga tanke var, som sagt, att vid sidan om intervjuerna använda oss av dokumentanalys av hemutredningar. Från början hade vi tänkt oss sex intervjuer kombinerat med fem till tio hemutredningar. Allt pekade mot att detta skulle bli genomförbart, trots varningar från vår handledare om svårigheter att få ut den här typen av material. Slutligen visade det sig att de som först gett oss förhoppningen om att få ut hemutredningar drog sig ur på grund av tidsbrist. Att intervjuantalet slutligen landade på sju, trots försök att utöka antalet, har till stor del sin grund i att vi räknat med dokumentanalysen som underlag för vår uppsats.

5.6 Arbetsgång och arbetsfördelning

Uppsatsarbetet inleddes med läsning av tidigare forskning samt utarbetande av intervjuformulär²⁰. Vid utarbetandet av det senare utgick vi till stor del från handboken. När det gäller vårt intervjuformulär har vi, som Repstad (1999) rekommenderar, inte sett dessa som något som dogmatiskt måste följas utan snarare som en minnestavla så att man får med de viktiga ämnesområdena. En av oss har haft huvudansvaret och ställt merparten av frågorna, medan den andre har ställt följdfrågor och sett till att de viktigaste områdena täckts. Vi har turats om att inneha dessa positioner.

Intervjuerna spelades in för att på bästa sätt kunna återge informanternas upplevelse, då denna metod gav oss möjligheten att gå igenom råmaterialet så många gånger som vi behövt. Efter inspelning transkriberades intervjuerna.

Transkriberingen har skötts av oss båda, på varsitt håll. I övrigt har vi till största delen arbetat tillsammans, eftersom vi anser att arbetet blir mer nyanserat genom fyra ögon. Vi har framför allt sett ett värde i att vara två vid kodningen och analyserandet av materialet. Kodningen genomfördes genom att vi identifierade centrala teman utifrån våra frågeställningar i empirin och färgkodade dessa. Inläsning av teori och tidigare forskning, samt sammanställning av denna, har vi dock delvis delat upp mellan oss.

5.7 Etiskt perspektiv

²⁰ Se bilaga 2.

Svenska etiska forskningsregler kan delas upp i tre kategorier: de som rör information, de som rör konfidentialitet och de som rör nyttjande. När det gäller information så gäller att informanterna är väl medvetna om vad det är för forskningsprojekt de bidrar till, vad de kan förväntas bidra med, exempelvis intervjuer och/eller observation, samt vetskapen om att deras bidrag är frivilligt (Repstad, 1999). Denna information har vi delgivit informanten via e-post²¹, men även i intervjusituationen har vi klargjort vårt syfte ytterligare. För att garantera konfidentialitet har vi anonymiserat intervjupersonerna genom att ge dem fingerade namn samt förvarat inspelningarna så att andra inte kan ta del av dem. Intervjumaterialet kommer inte att användas i något annat syfte än till denna uppsats (i enlighet med nyttjandepincipen) och ljudinspelningarna samt transkriptionerna av dessa kommer att förstöras.

Vi har strävat efter att möta informanterna på ett ”jämnt plan”. Både vi som intervjuare och informanterna är medskapare. Det är därför viktigt att skapa ett klimat där informanten känner att den kan delge sin bild med hjälp av intervjuaren. Intervjuaren får inte leda samtalet så mycket att denne lägger orden i munnen på informanten. Viktigt är även att motivera informanten och få denne att känna sig som att dess bidrag är viktigt. Detta intresse måste hållas vid liv under intervjun (Patel & Davidson, 2003; May, 2001). Mot denna bakgrund lät vi även intervjupersonen styra intervjun på så sätt att denne i en viss utsträckning fick tala om det som kändes viktigt, även om det ibland gick utanför våra frågeställningar.

Vidare kan vi inte bortse från de stränga ramar som socionomerna befinner sig inom på grund av regelverk i Sverige och i givarländerna (jfr. Repstad, 1999). Vi har således inte bortsett från dessa strukturella ramar som är med och påverkar intervjupersonernas uttalanden, även om detta inte är något som vi genomgående nämner i analysen. Det kan därför i analysen uppfattas som att vi genomgående ställer oss kritiska till intervjupersonernas uttalanden, när det ofta även handlar om det strikta adoptionsförfarandet som de tvingas förhålla sig till.

²¹ Se Bilaga 1.

6. Empiri och analys

I detta kapitel analyserar vi utifrån våra valda teorier hur socionomerna talar om föräldraskap, moderskap och faderskap. Vi har valt att kombinera empiri med analys, vilket även kommer att knytas an till tidigare forskning.

Våra intervjupersoner är samtliga socionomer som arbetar med adoptionsärenden i skånska kommuner. I vissa fall är de ensamma med denna arbetsuppgift i kommunen och i andra fall gör de det tillsammans med kollegor. Intervjupersonerna är sju till antalet. Vi har valt att inte introducera dessa närmare då en presentation av de aspekter som skiljer dem åt endast skulle underlätta identifieringen av dem.

Vi har i vår uppsats utgått från att adoptivsökanden kan vara del i vilka familjekonstellationer som helst. Dock har det visat sig vara så att de socionomer vi intervjuat mestadels har kommit i kontakt med heterosexuella par och ensamstående kvinnor. Därför kommer vår uppsats till stor del handla om just dessa.

6.1 Mamma och pappa - föräldrar i samma utsträckning?

I tidigare forskning (jfr. Bäck- Wiklund et al., 2003; Bangura Arvidsson, 2003) om sociala praktiker har det framkommit att det finns ett visst särskiljande av mödrar och fäder, vilket får konsekvenser i bemötande och insatser. Mot denna bakgrund är det intressant att se hur socionomer som handlägger adoptionsärenden resonerar kring moderskap och faderskap i adoptionsprocessen. De flesta av socionomerna som medverkat i intervjuerna menar att det egentligen inte finns någon skillnad mellan moderskap och faderskap²² utan att både mamman och pappan²³ är lika mycket föräldrar.

Jag tror inte jag gör någon skillnad mellan adoptivmor och adoptivfar, det krävs samma öppenhet för den här personen som kommer in i ens liv... vara beredd på vad den behöver...vara öppen, nyfiken, ha tålmod, lugn och ro och engagemang.

Cia

Det intervjupersonen säger får symbolisera den på vissa punkter starka jämställdhetsmedvetenheten som råder hos de socionomer vi träffat på (jfr. Bäck-Wiklund et al., 2003). Det finns även ett annat framträdande mönster hos de intervjuade; de uppger att de utreder adoptivfäder och adoptivmödrar lika.

²² Om inget annat anges så kommer vi härnäst syfta på adoptivmoderskap och adoptivfaderskap när vi skriver moderskap och faderskap.

²³ Alla par som socionomerna exemplifierar är heterosexuella par.

Annars är det samma krav på fäder och mödrar. Det är det absolut. Föräldrarnas förmåga granskas i samma utsträckning, det tycker jag absolut.

Susanne

Att intervjupersonerna uttrycker att de ställer samma krav på fäder och mödrar strider mot den forskning som visat att det inom andra sociala praktiker ställs högre krav på modern än på fadern (jfr. Bangura Arvidsson, 2003; Johansson, 2003a). Emellertid är intervjupersonernas utsagor på den här punkten, som på många andra, fulla av motsägelser som måste analyseras (jfr. Bäck- Wiklund, 2003). Samma intervjupersoner som uttrycker att de inte skiljer på kraven för moderskap och faderskap säger ändå, om än något mer subtilt, att det finns vissa skillnader mellan moderskap och faderskap. Här följer två citat, där det första berör moderskap, och det andra faderskap.

Och där är det kanske just det här med anknytning eftersom det är jätteviktigt att veta att man kan bli avvisad. Och ibland är det kanske så att kvinnor har svårare att klara det och då är det viktigt att veta om det.

Susanne

Ja det är [...] ²⁴ just det här att man är observant och att man framförallt också är närvarande. Det är ju inte bra om man liksom är en karriärmänniska om man inte skulle göra avkall på det. För att man ska kunna vara bra så måste man vara där och finnas där och kunna ta sig ledigt och sådana saker. Det är jätteviktigt.

Susanne

Vid en närmare titt på vad de lägger i begreppen moderskap och faderskap framkommer att socionomerna ändå, om än i olika utsträckning, associerar begreppen med olika egenskaper. Vi ser således en tydlig ambition hos socionomerna att inte skilja på faderskap och moderskap. Ändå tillskrivs fäder och mödrar olika egenskaper, vilket i sin tur gör att dessa delas upp i två kategorier. Butler (2007) talar om genus som en performativ handling, dvs. en ofta oreflekterad handling, varigenom vi visar hur kön och sexualitet ska relateras till varandra. Att särskilja moderskap och faderskap genom att relatera anknytning till kvinnan och karriärambitioner till mannen ser vi som en sådan performativ handling med vilken genus reproduceras. Vi kan också tolka socionomernas särskiljande utifrån Hirdmans (2001) teori om genus, genom att se det som att intervjupersonen utgår från vissa samhällsliga föreställningar om att det skulle var närmare kvinnans natur att fostra barn, och att hon därför skulle vara den primära anknytningspersonen. Detta skulle då kunna resultera i att kvinnan har svårt att bli avvisad av barnet då kvinnan kan uppfatta att hennes essens är att vara mor. Intervjupersonens uttalande skulle även kunna ses som ett förgivettagande att mannen inte är

²⁴ [...] betyder att enstaka ord har uteslutits från det ursprungliga citatet medan [---] innebär att längre stycken har utelämnats. Ord inom klamrar är sådant som inte sägs men är underförstått eller något informanten visar (jfr. Socialhögskolans *Råd och anvisningar inför uppsatsarbetet*).

hemma med barnet utan är arbetande, och dessutom en karriärst. Vidare uttrycker intervjupersonen att mannen måste ge avkall på arbete och försörjning, vilket ofta ses som hans essens. Intressant i sammanhanget är att hon menar att det mannen behöver göra för att bli en god far är att endast vara närvarande, något som är avsevärt lägre än kravet för en god mor där modrande kopplas till anknytning snarare än närvaro (jfr. Holm, 1993; Elvin Nowak, 1999).

6.2 Den ”engagerade” och ”bihanget”

En faktor som enligt handboken tydligt talar emot de sökandes lämplighet är om den ena parten är mer drivande än den andra. Detta ses som att paret inte är helt samstämmiga i sin önskan att adoptera. Vi har stött på tre olika sätt på vilka socionomerna resonerar kring det här. För det första, att det inte är något socionomerna reflekterat över i någon större utsträckning. För det andra, att kvinnan har varit den mer drivande parten, eller för det tredje, att mannen ofta varit den mest drivande parten.

De som inte vidare har reflekterat över det säger sig ändå ha stött på det i viss mån, men att de inte har sett det som problematiskt eftersom de trots allt känt att båda har velat.

Alltså lite grann så där kan man nog få känslan av någon gång att den ena skulle vara [mer drivande] men där har man ändå fått känslan av att båda har velat, att båda ställer sig bakom.

Marie

En klar majoritet av de socionomer vi intervjuade menade att kvinnan i paret oftast var mer drivande än mannen.

Det är väl ofta att det kanske är så i informationssamtalen att de inte riktigt står lika. Oftast är det tvärt om att det är kvinnan som kanske är mer drivande då eller att hon har kommit längre. Det är klart det kan vara tvärt om men jag tycker nog det är vanligare att det är kvinnan då som har kommit lite längre. Alltså att de inte står så lika.

Ulla

En av socionomerna som berättar att kvinnorna är de som oftast är de mer drivande i adoptionsprocessen återger också vad som framkommit i samtal med adoptivföräldrar som exempel på att detta är vanligt förekommande.

Då berättade de [adoptivföräldrar] att när de hade varit och hämtat sitt första barn så hade de verkligen undrat över en del av de män som var med på resan för att hämta hem barn, för det tycktes som om de bara var med som bihang till kvinnorna. Så att det var mammorna som var jätteengagerade och de blivande papporna, de var... De berättade om flera sådana. De tyckte att det var lite obehagligt.

Pernilla

Flera av de informanter vi intervjuade menade att de när de började utredningen ibland kunde uppfatta det som att kvinnan var mer drivande och mer benägen att bli förälder än mannen. Detta kunde emellertid ofta röra sig om att kvinnan snarare hade lättare för att klarare uttrycka denna längtan efter barn än vad mannen hade, uppger några informanter.

Jag kan minnas att jag har haft ett ärende där jag har misstänkt [...] att det var kvinnan som var mer angelägen än mannen, men det visade sig under utredningens gång att det stämde inte, utan han var väl så engagerad. Men det kom inte fram förrän en bit in i utredningen. Till en början hade väl både jag och min dåvarande kollega den uppfattningen att det här det var kvinnans projekt.[...] Det var så att den här mannen hade barn sedan tidigare och hade hunnit få barnbarn och det kändes för oss som att han var färdig med barn. Fast det var inte så, men vi trodde det. Och det kanske var förutfattade meningar hos oss. Men han verkade inte så engagerad i början men det kan ha berott på andra saker. Nu är det han som är väldigt aktiv [...].

Pernilla

Här kan vi tydligt se hur intervjupersonen resonerar kring sina egna och kollegans förutfattade meningar och föreställningar om kön. Hon tar själv upp och belyser hur detta är något som kan påverka utredningsarbetet och att det är viktigt att vara uppmärksam på detta. Att föreställningar om kön påverkar det sociala arbetet i hög grad har uppmärksammats i tidigare forskning (jfr Bäck-Wiklund et al., 2003; Hagström, 1999).

En av socionomerna förklarar vad hon tror att det beror på att det finns en föreställning om att kvinnan känner mer ”barnsug”.

Killar går kanske inte och pratar om det med sina kompisar om hur mycket man längtar efter barn, men det kan tjejer göra.

Cia

Detta kopplar vi till att det ofta anses vara tabubelagt för män att tala om ämnen som är kodat kvinnliga, vilket socionomerna tvingas förhålla sig till på ett eller annat sätt. Det är viktigt att poängtera att citatet ovan inte säger något om kompisarnas kön. Emellertid om man tolkar det som att intervjupersonen refererar till dessa som killar medför detta att kompisgänget utgör en manligt homosocial situation. Det intervjupersonen säger tyder på en uppfattning om att barnfostrande, vilket är kodat kvinnligt, troligen inte diskuteras i dessa gemenskaper. Alternativt diskuteras det på ett sådant sätt att det stärker tabubeläggningsen, vilket gör det svårt för killar att tala om barnlängtan (jfr. Hirdman, 2001).

En intervjuperson menar dock tvärtom att det ofta kan vara så att det är mannen som är mer initiativtagande i processen.

På informationssamtalen så är det flera vi träffar där mannen är mer angelägen att adoptionen skall komma till stånd. Han ser hur kvinnan påverkas psykiskt av hormonbehandlingar [insemination] och vill se andra vägar ut. Det är många gånger männen som ringer och som är aktiva i kontakten. Jag tänker att det är männen som vill visa upp ett annat alternativ.

Anitra

Mannen är, enligt intervjupersonen ovan, ofta den som i första hand ser adoption som ett alternativ. För mannen betyder inte adoptionen att han behöver ge avkall på sin uppfattade essens (jfr. Hirdman, 2001). Om man tänker att kvinnan ser det som sin essens att bli mor biologiskt betyder adoption däremot att hon berövas detta och därmed blir adoption ett svårare steg för henne att ta. Likaså kan man se det som att hon inte längre kan leva upp till sitt krav i genuskontraktet, även om citatet inte förtäljer vem, om någon, som har medicinska hinder. Oavsett kan adoption utifrån detta synsätt bli ett misslyckande för kvinnan.

Vi kan även se citatet från en annan synvinkel. Det kan vara intervjupersonens tolkning att det är kvinnan som påverkas mest negativt av barnlösheten. En annan tolkning skulle kunna vara att män är aktiva i adoptionsprocessen just för att det är de som blir mest negativt påverkade av barnlösheten. Intervjupersonens uppfattning är dock att kvinnorna är de som påverkas mest negativt, även om det rör sig om en effekt av hormonbehandlingar, vilket enligt intervjupersonen ofta får som konsekvens att mannen är mest drivande i adoptionsprocessen. Detta säger emellertid egentligen ingenting om hur motiverade de är att skaffa barn, utan snarare om hur benägna de är att söka sig till adoption som ett alternativ.

6.3 Modern i fokus

Några socionomer lyfter speciellt fram kvinnan i adoptionsprocessen. Ett sätt på vilket detta görs är genom att poängtera att adoptivmodern har känt sig åsidosatt och bär på en barnlöshetssorg, även om detta gäller båda i viss utsträckning. Det signifikanta för kvinnan är att hon inte har bebisupplevelsen; att ha burit barnet. Detta resonemang är vanligt i adoptionsprocessen (jfr. Martinell Barfoed, 2008).

Ett annat sätt på vilket socionomerna lägger tonvikten på kvinnan är genom att fokusera på den biologiska modern när de talar om barnets ursprung. Den biologiska pappan nämns av vissa, men inte i samma utsträckning (jfr. Freeark et al., 2005).

Ja, alltså en adoptivmor, det är ju den här [ritar upp triangel] adoptionstriaden; den här biologiska mamman finns ju alltid med. [...] Det finns ju en biologisk mamma till det här barnet med som på något vis liksom är med dem, eller hur man ska uttrycka det. Det kan ha betydelse, att man funderar över det. De ska ju ta hand om ett barn som redan har en historia och som har en biologisk mamma någonstans. Pappa också, men barnet har ju legat i den här magen, och fötts. Det är ju ett beslut som den biologiska mamman har tagit att inte ta hand om barnet av olika anledningar, så att det finns ändå med.

Ulla

Andra utesluter den biologiska fadern helt och hållet när de talar om barnets ursprung.

Det här barnet har fötts någon annanstans, av en annan mamma, som också förtjänar respekt. Det handlar om det här barnets rätt till ursprung.

Jan

Att socionomerna talar mer om den biologiska och frånvarande modern än de pratar om den biologiska och frånvarande fadern skulle kunna förklaras utifrån att man, som Hirdman (2001) menar, ofta färgas av ett socialbiologiskt synsätt när det gäller föräldraroller. Enligt detta perspektiv har mannen här helt agerat enligt sina instinkter medan kvinnan inte har gjort det, varför hon skuldbeläggs, till skillnad från mannen. Här har mannen spridit sina gener och fått ett barn samtidigt som han lyckas undkomma att ta hand om barnet. Samtidigt medför detta att han kan fortsätta fylla sin funktion som genspridare. Kvinnan däremot, enligt samma teori, skulle kunna ha fött barnet men dels misslyckats i att ”manipulera” mannen till äktenskap och dels misslyckats med sina moderliga instinkter.

När socionomerna talar om adoptivbarnets biologiska föräldrar, låter vi detta i viss mån representera deras föreställningar om biologiskt föräldraskap över lag²⁵. Det blir då tydligt att det ligger närmare till hands för socionomerna att associera föräldraskap med moderskap än faderskap i det biologiska föräldraskapet (jfr. Holm, 1993). Det ger också uttryck för att socionomerna menar att adoptivföräldrarna har andra förutsättningar till ett jämlikare föräldraskap; de blir föräldrar på (mer) lika villkor (jfr. Freeark et.al, 2005).

Det går inte att bortse från att socionomerna även här får funktionen av normbärare eller signifikanta andra när det gäller hur de talar om moderskap och faderskap i den biologiska familjen. De modellerar för adoptivföräldraskapet, samtidigt som de skapar en bild av barnets ursprung där fadern är mer frånvarande. Det går inte att utesluta att adoptivföräldrarna reproducerar dessa bilder av det biologiska föräldraskapet och barnets ursprung i samtalet med adoptivbarnet när det blir äldre (jfr. ibid.) Här ser vi hur genus kan framställas och reproduceras i mötet med adoptivföräldrarna, vilket i förlängningen kan föras vidare genom samtal mellan adoptivföräldrar och adoptivbarn kring barnets ursprung.

6.4 Ett mer jämställt föräldraskap?

Ett par av socionomerna menar det kan vara lättare för adoptivföräldrarna att ha ett mer jämlikt föräldraskap än vad det är för biologiska föräldrar. I det biologiska föräldraskapet menar en informant att vissa processer kommer automatiskt vilket inte händer i det adopterade föräldraskapet.

Jag har varit med på uppföljningsrapporter där [adoptiv] föräldrarna har varit föräldralediga nästan fifty-fifty. Det verkar nästan lättare för adoptivföräldrar att få ihop det. De sugs inte in i samma processer, att mamman helt plötsligt är hemma ett år eller något sådant.

Cia

²⁵ Vi kommer dock i slutdiskussionen resonera kring att detta inte är det enda sätt på vilket diskursen om de biologiska föräldrarna kan analyseras.

Andra informanter menar att det inte finns någon större skillnad vad gäller jämställdhet mellan adoptivföräldrar och biologiska föräldrar.

Jo, det känns som om de är rätt så medel eller vad man ska säga, inget liksom som sticker ut eller något mönster eller så.

Marie

En intervjuperson menar att ett sätt på vilket adoptivföräldrarna når ett jämlikare adoptivföräldraskap är genom att barnet, till skillnad från det biologiska föräldraskapet, kan välja antingen mannen eller kvinnan som sin första omsorgsperson.

Utifrån vad jag har sett så har man i de adoptivfamiljer där det går bra ett jämlikare föräldraskap, man och kvinna emellan. Det är mer ömsesidigt i alla delar, under hela processen. Genom utredningen, och genom väntetid och i att hämta barnet och i vem barnet väljer som sin första [omsorgsperson]. Vi pratar om det, hur ni planerar hur du ska vara föräldraledig och nu är det så att ni kanske ska hämta en ett och ett halvtåring i Kina. Du vet inte, den ungen kan likaväl välja mannen, då kan du glömma att vara föräldraledig. Det är ju, det kan vara så, det är så ibland. Rätt sällan förhållandevis, men det händer att ungen väljer mannen. [---] Det går ju inte smärtfritt, du vet inte vilket barn du får i händerna [---] eller vem barnet väljer för att söka tröst hos. Men de har ändå varit så väldigt mycket mer jämlika än många andra; jag tycker mig se en större jämlikhet i de föräldraskarorna, för de har ju verkligen kämpat och tagit ställning, reflekterat och varit beredda på än det ena, än det andra. Det är inte det där att det inte är något snack om att vem som ska ha föräldraledighet. Sen kan det ändå vara så att hon är ledig mer, men det är jämlikare i det stora hela.

Jan

Noterbart är att ett jämlikare föräldraskap verkar konstrueras av socionomerna som något önskvärt, men också som någonting som är svårt att uppnå. Att det är svårt att uppnå tyder på att det omvända, ett ojämlikt föräldraskap, är att betrakta som norm. Det ojämlika föräldraskapet beskrivs också som något som kommer automatiskt. Det andra, det jämlika, det måste man kämpa för.

Genom att uttrycka att ”ungen likaväl kan välja mannen” öppnar socionomen upp för ett som han ser det, mer jämlikt föräldraskap. Vi menar att intervjupersonen här försöker medvetandegöra de blivande adoptivföräldrarna om hur det kan förhålla sig. Han ämnar förmedla något annat än den traditionella bilden. Samtidigt som han därmed banar väg för ett mer jämlikt föräldraskap konstrueras detta dock som en ”annorlunda typ” av föräldraskap eftersom det här uttalandet förutsätter att det inte tillhör det vanliga att barnet väljer mannen som sin första omsorgsperson. Genom att peka på det som är annorlunda, pekas det andra, det man ”inte” talar om ut som det normala, det prediskursiva (jfr. Mattsson, 2005).

Adoptivföräldraskapet, som socionomerna i hög grad beskriver som det mer jämställda föräldraskapet, kan relateras till två perspektiv som Hirdman (2001) menar bygger upp vårt

sätt att se på kön, essenstanken och de socialbiologiska teorierna. Dessa tankesätt förlorar sin legitimitet då det rör sig om en adoptionssituation. Synen att kvinnans essens är att hon blir mor och därmed skall ta hand om sina barn går inte att använda då kvinnan många gånger inte längre kan få barn på biologisk väg, något som socionomerna menar uppbringrar en barnlöshetsvård i flera fall. Teorin att mannen skall vara genspridare och kvinnan ”ägginvesterare” går heller inte att använda då det varken är mannen som sprider sina gener eller kvinnan som investerar sina ägg.

Även genuskontraktet, samt det traditionella föräldraskapet, faller sönder i adoptionssituationen när kvinnan inte längre kan ge barn åt mannen. Värt att poängtera är att det inte behöver vara så att de medicinska hindren ligger på kvinnan utan att det förutfattat är hennes ansvar att ge mannen barn. Detta medför att även hans skyldighet att skydda och livnära henne upphör. Skyldigheterna och rättigheterna upplöser varandra.

Då dessa teorier faller sönder finns inte längre samma basis för att legitimerade de olika könsrollerna vilket kan visa varför en del informanter menar att det adopterade föräldraskapet i flera fall är mer jämställt än det biologiska. Här visar socionomerna att synen på det traditionella föräldraskapet inte alltid överensstämmer med adoptivföräldraskapet, varför vi i enlighet med Butler (2007) menar att föräldraskap och familj är begrepp som snarare bör ses som varande under ständig förändring, och inte som en fast kategori (jfr Singer, 2002). Med andra ord utmanar adoptivföräldraskapet både genuskontraktet och den traditionella familjen, där det öppnas upp för en friare tolkning av begreppet ”förälder”. Här menar vi i enlighet med Lipsky (1980) att socionomen innehar ett handlingsutrymme genom sättet på vilket denne tolkar och reproducerar dessa begrepp.

Värt att notera är emellertid att synen på adoptivföräldraskapet som mer jämställt inte delas av alla socionomer (jfr. Freeark et al., 2005), vilket kan ses som att de biologiska inriktade synsätten även får genomslag då det inte rör sig om en biologisk familj. Det kan även bero på att det biologiska synsättet inte är det enda som formar kön utan att kön även formas av exempelvis kategorisering (jfr. Butler 1997; 2007).

6.5 Socionomerna riskerar att sätta upp riktlinjer för familjeliv

I handboken är tanken att de sökande som utgör ett par ska utredas var och en för sig. Det kompensatoriska tankesättet, som funnits tidigare, finns därmed inte kvar.

Det här handlar egentligen om en unik situation. Att man har ju två [föräldrar] är bra betonat tycker jag i handboken. Var förälder för sig ska kunna bära det här. Så kan jag hitta argument för att inte lämna medgivande. [...] Innan har det varit ett kompensatoriskt tankesätt ibland. Men inte

enligt nya handboken utan där måste varje förälder själv kunna bära detta. Och det är bra. För man vet ju inte vem som kan försvinna och då ska den andra kunna bära det här.

Anitra

Emellertid poängterar flera socionomer att det kan finnas med kompensation då det inte rör sådant som anses som avgörande, som exempelvis ansvarsfördelning i hushållet, vilket handboken menar att socionomerna skall ta upp med de sökande. Även fördelningen av roller bör tas upp i utredningen.

Var och en ska klara det om något skulle hända den andra. Sen är det ju så att det inte är alla som tycker om att pyssla. Man kan ju ha en förälder som inte gillar att pyssla. Så på det sättet har man ju olika intressen och olika fallenhet och då kompletterar varandra. Men båda måste ju vara kapabla. Det går ju inte så att om man tänker att den ena har någon fysisk sjukdom som gör att den avlider tidigt eller någonting. Då kan ju kanske det paret inte få medgivande.

Cia

Ja, ansvarsfördelningen över huvud taget tar vi upp, försörjning och hushållsarbete [---] och hur de har valt att lägga upp föräldraledigheten.

Marie

Den vikt som dessa frågor får dock olika stort utrymme beroende på hur mycket socionomen väljer att lägga vid dem. Citaten ovan får representera att ansvarsfördelning och roller inte är något som våra informanter uppger att de talar speciellt mycket om i utredningen, även om det nämns. Socionomernas utgångspunkt är att det är upp till föräldrarna hur ansvaret fördelas. Pernilla sätter en klar gräns för vilka frågor hon anser det viktigt att lägga sig i.

Jag tycker inte vi ska lägga oss i hur föräldrarna väljer att fördela det. Det tycker jag inte. Det får de göra själva. Det får vara någon måtta på statlig och kommunal [reglering].

Pernilla

Då handbokstexten är relativt vag på detta område och då det inte är något som direkt aktualiserar frågan om avslag är det mycket upp till socionomerna hur mycket vikt denne lägger på detta samt hur det tas upp med de sökande. Socionomernas handlingsutrymme på denna punkt är således större än på andra punkter, där riktlinjerna är klarare.

Lipsky (1980) menar att socialarbetare i sitt arbete visar klienterna hur man uppträder som klienter, vilket de intervjuade gör bland annat när de talar om arbetsfördelning på olika sätt. Detta kan ske mer eller mindre omedvetet och skulle kunna ses som performativa handlingar. Genom dessa visar man hur könen ska förhålla sig till varandra (Butler, 2007). En informant berättar till exempel hur han brukar prata med de sökande om hur det fungerar i en familj i kris.

Man tänker på att det är vanligt såhär [...] som det funkar i en familj i kris. Hon ligger lite före i att krisa, det har handlat så mycket om henne. Och hennes känslor har gjort största uttryck i hennes barnlöshets sorg och hennes missfall och allt det där. Och han har varit stark och stöttande och allt det där, och kanske inte fått samma utrymme. När sen hon har krisat färdigt och bestämmer sig för att adoptera och säger att 'kan vi inte adoptera', då blir det en signal till honom att nu kan jag släppa detta och då kommer hans krisreaktion. Då blir det en eftersläpning och då pratar vi givetvis om det. Då säger jag att 'det är rent normalt att om ni hade krisat båda två samtidigt så hade det liksom [...] inte funkade för er. Ni hade inte överlevt som par. Alltså nu har du ju stöttat henne och nu är det din tur att vara ledsen' och då kan hon vara lite förvånad att liksom 'vi är ju förbi det nu va'.

Jan

Intervjupersonen visar hur han brukar tala med de sökande om att deras reaktioner är normala. Han framställer också en bild av att det är normalt att det är kvinnan som tar initiativet till att adoptera. När socionomerna talar om exempelvis ansvarsfördelning eller relationer på detta sätt menar vi att risken alltid finns att de även sätter upp riktlinjer för hur ett familjeliv kan eller bör se ut. Därmed fungerar de som normbärare och signifikanta andra i den sekundära socialiseringen, varför det är viktigt som socionom att reflektera över hur man talar om dessa frågor (jfr. Svensson et al., 2008). Samtidigt kan vi se hur flera av socionomerna menar att det är föräldrarnas ansvar att själva välja hur de gör med exempelvis ansvarsfördelningen, varigenom de avsäger sin position som normbärare.

6.6 Ett tvåkönt nätverk för socialiseringens skull?

I alla adoptionsutredningar diskuteras nätverket, oavsett om det gäller ensamstående, heterosexuella par eller samkönade par. Enligt handboken ska emellertid större vikt läggas vid nätverket när utredningen avser ensamsökande och samkönade sökande. Det de flesta socionomer lägger vikt vid avseende nätverket är just att det ska ha en praktisk funktion; verka stödjande och kunna ställa upp om något inträffar.

Nätverket är ju alltid viktigt. Sedan säger det sig självt att är man ensamstående så blir det ännu viktigare för man måste veta att det finns människor runtom som kan ta ansvar och är beredda att göra det framförallt.

Susanne

Susanne och flera med henne syftar på att de som socionomer främst har att utreda det som har betydelse rent praktiskt; att det måste finnas någon som finns där när den ensamma adoptivföräldern inte gör det. Varför ensamsökandes nätverk utreds grundligare har således enligt de intervjuade en förklaring; det är ännu viktigare här än vid utredning av par att nätverket ska vara funktionellt.

En annan fråga som anses viktig i handboken när det gäller utredning av ensamstående och samkönade är hur denne tänkt sig tillgodose barnets behov av goda förebilder och naturlig kontakt med personer av båda könen under uppväxten. Ingen förklaring ges i handboken till varför detta anses viktigt, vilket för oss till tankar om att frågan skulle kunna betraktas som normativ snarare än funktionell. Vi har valt att låta socionomerna resonera kring begreppet könsbundna förebilder. De uppger att de är noga med att se till att behovet av könsbundna förebilder täcks när de tittar på nätverket för ensamstående och samkönade sökande.

Det är ju mer att ju bredare liksom, ju mer barnet kan finnas i och ha tillgång till olikheter och så, ju bättre är det. Så det är mer detta att barnet ska få en bred plattform att stå på, att det finns män och att det finns kvinnor [...] och också att det kan känna in sig själv i förhållning till både och.

Susanne

Det är väl det att de ska kunna, om den [ensamstående] mamman har en bror eller någonting, så ska de [barnen] kunna ha någon manlig förebild också. Så om det är något som är tveksamt så är det ännu viktigare att det finns ett bra nätverk. Det är ju viktigt överhuvudtaget att det finns ett nätverk som kan ställa upp [---]. Det är ju det att ett barn behöver både en manlig och en kvinnlig förebild. Att den behöver få från båda könen, det är det jag tänker i alla fall. [...] att ett barn behöver om det växer upp med... en ensamstående mamma så behöver den ju få det manliga också, kanske från en morbror eller vad det nu är, morfar.

Ulla

Intervjupersonerna poängterar att barnet behöver se olikheter, där manliga och kvinnliga förebilder beskrivs som olika och åtskilda²⁶. En socionom berättar att hon trots denna vikt vid könsbundna förebilder inte kan minnas något fall där frågan om avslag har aktualiserats utifrån kravet på könsbundna förebilder.

Det här med könsbundna förebilder är inget vi har behövt ta ställning till i någon högre grad. Det har aldrig varit fråga om huruvida vi ska ge medgivande eller inte utifrån det kriteriet, men det är klart att det är viktigt ju.

Susanne

Att socionomerna inte stött på något sådant fall kan också hänga samman med att det finns en föreställning om att ingen lever i ett sammanhang där enbart det ena könet finns representerat, vilket en annan socionom påpekar i citatet som följer. Detta citat visar också att socionomerna, även om de letar efter könsvariation i nätverket, anser att det är svårt att egentligen sätta fingret på vad könen tillför.

Jag vet inte om jag kan gå in på så mycket vad de [könen] tillför. Det är bara det att det skulle vara konstigt om de inte fanns var med. Om du bara lever med kvinnor och helt plötsligt har du växt upp och ska börja skolan så upptäcker du att det finns pojkar. Alltså det blir jättekonstigt. Det är inte att män kanske tillför något som kvinnor inte har. Umgås man bara med kvinnor, lever bara med kvinnor, så är det säkert kvinnor som gör alla de manliga sakerna. [---] Jag tror inte det är någon som lever så. Även om det skulle vara två lesbiska kvinnor till exempel så har de alltid pappor, bröder och kompisar liksom.

Cia

²⁶ Denna diskussion kommer att vidareutvecklas under rubriken 6.7 Med olikheter menar man kön, eller?.

Intervjupersonerna menar att det troligen inte finns några som lever helt utan kontakt med det andra könet (jfr. Clarke & Kitzinger, 2005), vilket i sig gör det intressant att handboken fokuserar så mycket på att socionomen ändå ska försäkra sig om att förebilder av båda könen finns.

En av socionomerna uppger vidare den biologiska olikheten mellan män och kvinnor som anledning till varför det är viktigt med både män och kvinnor i nätverket. Många av de andra socionomernas utsagor och handboken tyder på samma sak - att det finns en allmän förståelse om att män och kvinnor är olika. Denna antagna olikhet måste barnen lära sig att förhålla sig till, menar vissa av socionomerna. Flera informanter menar vidare att förebilder av båda könen behövs för att barnet skall kunna se att det finns två kön och att det skulle vara konstigt utan. Detta tolkar vi som att socionomerna ur socialiseringssynpunkt tycker att det är viktigt att barnet får se att det finns två kön i samhället, i syfte att de två könen ska finnas med som en icke ifrågasatt del i barnets verklighet.

Vidare tar handboken inte upp hur socionomerna ska förhålla sig till sökande som umgås i homosociala gemenskaper, dvs. om de olika könen är separerade även om de ingår i samma nätverk; att män endast umgås med män och kvinnor endast med kvinnor. Detta är emellertid något som Anitra problematiserar.

Det ska vara lika självklart att det är en man eller en kvinna som hälsar på och äter middag eller fikar. Att man kan umgås på ett avslappnat plan oavsett.

Anitra

Här förmedlar intervjupersonen en bild som skiljer sig något från övriga socionomers uttalanden, där hon beskriver att det inte bara är viktigt att båda könen finns representerade, utan även *hur* man umgås mellan könen. Ovanstående citat visar därmed att vissa socionomer strävar efter att bryta föreställningen om homosociala gemenskaper. Citatet visar även att det inte är så enkelt som att titta på om män och kvinnor finns representerade, utan att även reflektera över vad vi lägger för betydelse i kön (jfr. Bäck-Wiklund et al., 2003).

6.7 Med olikheter menar man kön, eller?

I handboken klagas som sagt att förekomst av könsbundna förebilder i nätverket är en förutsättning för att få adoptera. Däremot finns inga sådana tydliga riktlinjer kring variation vad gäller andra faktorer som exempelvis ålder, etnicitet och religion i nätverket (jfr. Mattsson, 2005). Vi frågar om detta är något som socionomerna ändå tittar efter.

Vi tycker nog bara att det är viktigt att det finns ett bra nätverk. Sedan har jag faktiskt inte tänkt på att det skulle vara varierat, utan mer att det finns ett nätverk som kan ställa upp om det skulle vara någonting.

Ulla

Det framkommer då att utöver kön läggs inte stor vikt vid variation eller mångfald, utan det viktigaste är att det finns ett nätverk med personer som är beredda att ställa upp. Variation är således ingenting som är avgörande för huruvida sökanden blir godkända eller inte. Citatet ovan tyder alltså på att det inte finns någon ambition att barnet måste lära sig att förhålla sig till andra påstådda olikheter än kön. Flera socionomer uttrycker liknande inställningar. Detta skulle kunna förstås som att socionomerna därigenom väljer att framhålla vissa kategorier som viktigare än andra att bibehålla (jfr. Mattsson, 2005). Genom att ständigt tala om män och kvinnor som olika reproduceras dessa kategorier. Diskussionen om varför könsbundna förebilder är så viktiga är frånvarande i handboken, vilket tydligt återspeglas i intervjupersonernas resonerande kring vad könen egentligen tillför. Socialarbetaren befinner sig dock i en position där denne innehar ett handlingsutrymme. Handlingsutrymmet inbegriper även ett val när det gäller vilka kategorier man sorterar in klienter i. Detta val är viktigt eftersom det får konsekvenser (Lipsky, 1980).

Vilka faktorer som finns representerade i nätverket kommer ibland fram mer eller mindre av sig självt i samtalen med sökanden, menar socionomerna. En av socionomerna, som även hon uppger att hon i enlighet med handboken undersöker om båda könen finns representerade i nätverket, förstår egentligen inte riktigt meningen med ett betydande fokus på kön i nätverket.

Alltså det här att 'snopp eller inte snopp' jag tycker det kan bli jättelöjligt att man lägger så stort fokus på det. Jag ser hellre kön som på en skala, inte som två olika saker, och då blir det inte så himla viktigt på något sätt att man indelar folk. Ska det finnas manliga män, en viss andel manliga män som ska finnas i nätverket och ska det finnas några män som inte är fullt så manliga i nätverket. Ska det finnas manhaftiga kvinnor i nätverket? Är det viktigt? Olika typer av människor tycker jag är viktigt att det finns i nätverket. [---] Jag tycker att man slentrianmässigt pratar om att det är så himla viktigt att det är båda könen. [...] är det för att vi är så oerhört olika varandra beroende på vilka hormoner vi har i kroppen [...]. Man tittar inte till personlighet. Jag tycker det känns förlegat och gammaldags.

Pernilla

Här visar Pernilla hur vissa socionomer ifrågasätter handbokens tydliga fokus på de två könen. Hon ser snarare kön som på ett kontinuum än som en binär kategori vilket öppnar upp för tanken att de skulle ha gemensamma egenskaper. Dikotomin man/kvinna utmanas härmed av intervjupersonens uttalande. Hon menar sedermera att man glömmer bort att titta till personligheten när man fokuserar så mycket på kön. Detta skulle, utifrån Butler (2007), kunna

förstås som att vi ständigt genom att använda oss av kategorier, som exempelvis ”man”, bortser från olikheter inom kategorin ”man” och dessutom tar för givet och framhäver att mannen är olik kvinnan. Vi ser dock, trots Pernillas vilja att ifrågasätta könskategorin, en tydlig korrelation mellan hennes syn på kön, det biologiska, och genus, vilka egenskaper som tillskrivs könen, i hennes citat (jfr. Hirdman, 2001).

Vidare menar intervjupersonen ovan att det är viktigt att exempelvis titta på om det i nätverket finns en varierad ålder och människor med annan hudfärg. Även Anitra argumenterar för varför det är viktigt att titta på dessa faktorer trots att de inte finns närmare presenterade i handboken.

Det har funnits något avslag när det gäller nätverk för ensamstående men det handlade om att det var för svagt nätverk över huvud taget. Just då var åldern väldigt hög vilket spelar in. Är man lite äldre själv så är ju ens egen föräldrageneration väldigt gammal. Man räknar väldigt mycket med dem men de kommer inte att orka.

Anitra

Handboken talar tydligt om för oss att människor är indelade i två kategorier, män och kvinnor, framförallt genom att framhäva att det är just både män och kvinnor vi ska leta efter i ensamsökandes nätverk. Tydligast riktlinjer ger boken just när det gäller kön, något som leder uppmärksamheten bort från variation när det gäller andra faktorer, så som ålder, etnicitet och religion. Då handboken inte tar upp dessa faktorer i någon större utsträckning krävs det att socionomen söker sig till andra källor eller låter sina personliga uppfattningar få inflytande och därmed tar tillvara sitt handlingsutrymme. Visserligen tangerar handboken dessa begrepp, genom att nämna att isolering, t.ex. i etnisk, religiös eller ideologisk subgrupp, är en faktor som kan tala emot lämplighet. Ett par av våra informanter belyser de andra faktorernas vikt klart medan det annars finns en tendens för socionomerna att främst fokusera på kön som olikhet, precis som handboken gör. Så länge det inte rör isolering ger boken således inga riktlinjer om att man ska se till att exempelvis olika åldersgrupper finns representerade i nätverket, eller att det internationellt adopterade barnet har förebilder av annat etniskt ursprung än svenskt.

Ibland när lagtexten känns vag på detta område har socionomerna möjligheten att kontakta Socialstyrelsen för förtydligande.

Vi hade då mycket kontakt med socialstyrelsen och frågade varför den här regeln finns. Vad är anledningen till att det är fyrtio två [som åldersgräns för de sökande]? 'Berätta för oss så att vi förstår så att vi vet hur vi ska argumentera'. Och då sa Socialstyrelsens expert att det handlar mycket om [...] att barnet ska ha tillgång till ett nätverk som inte är allt för gammalt, ett barn ska ha relativt unga människor omkring sig. Det ska finnas förutsättning för att det finns andra barn i

nätverket. [---] men i övrigt tycker jag att det är väldigt lite prat tycker jag kring vad som ska finnas i barnets nätverk. Det pratas ju inte om mångkultur och det pratas ju inte om varken ålder eller andra kulturer [...] Det är jättekonstigt.

Pernilla

Här tas handlingsutrymmet tillvara genom att Socialstyrelsen kontaktas i syfte att få veta hur man bäst kan argumentera. Att det här även lämnas stort företräde till socionomernas egna tolkningar visar intervjupersonen tydligast när hon säger att det läggs för mycket fokus på kön överhuvudtaget. Därför fokuserar hon även på att ta reda på om det finns både äldre och yngre personer i nätverket och om det finns människor med annan hudfärg. En annan intervjuperson menar däremot att det är en fördel om det finns flera etniciteter i ett nätverk, men att avsaknad av dessa inte är ett skäl för avslag. Detta tolkar vi som att avslag däremot skulle kunna ske om nätverket varit för ensidigt vad gäller kön, ett argument som ligger i linje med handbokens krav på könsbundna förebilder i nätverket.

6.8 Fria händer eller strikta ramar?

Som vi har sett ger handboken ibland stora möjligheter för socionomerna att tolka fritt, även om detta stramats åt något sedan den senaste handboken kom ut, år 2008. Att riktlinjerna i denna är tydligare beskrivs som positivt av våra informanter. Någon uttrycker ändå önskemål om ännu tydligare riktlinjer.

Det skulle vara lättare för oss om man angav fasta ramar, så hade man sluppit diskussionen. Men nu [med nya handboken] känns det i alla fall betydligt tydligare.

Marie

Intervjupersonen uttrycker här att handboken ibland ger stort handlingsutrymme. Som vi varit inne på i diskussionen om nätverket tidigare, är handboken tydlig när det gäller vissa variabler, medan det på andra områden ges större utrymme åt socionomernas tolkningar.

Där [vad gäller åldern] försöker vi hålla de riktlinjer som finns och som ni har sett i handböckerna så är ju åldern väldigt greppbar också på något sätt. När man går in på andra variabler så är det lite mer diffust.

Jan

Handboken tar inte fasta på det [mångfald i nätverket]. Jag tycker det handlar om kön men inte om ålder till exempel.

Pernilla

Vissa variabler, såsom ålder, är mer kvantifierbara än exempelvis ”stabil relation” eller ”barnets bästa”. Det här är även ett mönster vi ser när det gäller kön, då det finns tydliga riktlinjer om att båda könen ska finnas representerade, men att det är upp till socionomen att

bestämma vad könen ska tillföra. Innebörden av ”de båda könen” är helt enkelt mindre greppbar än själva förekomsten av desamma. Det framgår av intervjuerna att handlingsutrymmet är större när det gäller variabler som exempelvis ”stabil relation”. När handboken inte har tillräckligt tydliga riktlinjer diskuteras tveksamheter på handledningsmöten.

Det har funnits fall där paret har haft en så instabil och osund relation att man har tyckt att adoption inte varit ett alternativ. Det är svårt att ge avslag då än om det är något mer konkret som ålder eller sjukdom [---]. Det kom upp på handledningsmötet. Hur man ska hantera par som har en så här instabil relation.

Cia

Här utvidgas socionomernas handlingsutrymme, eftersom ansvaret ligger hos socionomerna att konstruera en beskrivning som ligger i linje med lagen och handboken. Då uppger socionomerna att de tar hjälp av handledningsmötena, där kolleger och handledare kan påverka handlingsutrymmet (Lipsky, 1980). Detta utökade handlingsutrymme kan emellertid upplevas som negativt av socionomerna då man inte har samma fasta grund att stå på, och därmed ytterst små möjligheter till att motivera ett avslag. Detta kan resultera i att Socialnämnden godkänner sökande trots att socionomerna har föreslagit avslag, något som en intervjuperson beskriver.

Jag har faktiskt inte haft något [fall] som inte har blivit godkänt av nämnden men jag har haft ett ärende för några år sedan där jag föreslog avslag [---] men det här föräldraparet begärde då företräde inför nämnden [---] och sen skulle de träffa det här föräldraparet och sen sa de ja och så blev det med det. Och det föräldraparet har faktiskt ett barn idag, och det verkar som det går bra, som tur är.

Ulla

Lipsky (1980) menar att adoptionsbyråarbetares rekommendationer i USA är något som oftast följs av domstol. Socialarbetarnas utlåtande ses där snarare som något juridiskt bindande än en rekommendation. Vi menar att detta är en skillnad som finns mellan det svenska och det amerikanska adoptionsförfarandet. Lipskys (1980) resonemang kring detta är därför inte direkt överförbart till svenska förhållanden. Däremot menar vi att hans resonemang är relevanta då de fall som diskuteras på handledarmöten kan få en vägledande funktion för socionomkåren, i alla fall för socionomkåren i den kommun där fallen diskuteras.

6.9 Skiljer sig ensamsökande män från ensamsökande kvinnor?

Samtliga intervjupersoner uppgav att de ensamstående utgör en ytterst liten del i förhållande till de heterosexuella paren, vilka utgör den absoluta majoriteten. Bland de ensamsökande var det uteslutande kvinnor som sökt.

Att det är denna skeva fördelning kan delvis bero på att just fostrande av barn är en klart kodad kvinnlig syssla och att det på många sätt kan ses som en tabu för en man att uttrycka samma vilja att få barn (jfr. Hirdman, 2001). Det kan även bero på att män har betydligt svårare att adoptera vilket flera av våra informanter menar som huvudsakligt skäl.

Ensamstående män söker i princip inte. De är medvetna om att det inte finns några länder som låter dem adoptera.

Cia

Givarländernas krav är troligen nära sammankopplade med de normer kring kön som finns där. Det är troligt att det även där är kodat kvinnligt att fostra ett barn som det är i det svenska samhället, även om det som är kodat manligt respektive kvinnligt är kulturbundet. Givarländernas krav omöjliggör även för samkönade par att adoptera internationellt i Sverige. På grund av detta har intervjupersonerna inte stött på samkönade par som har ansökt om att få adoptera internationellt. Däremot har några socionomer utrett samkönade par vid styvbarnsadoptioner.

Även om det är kodat kvinnligt att fostra barn uttrycker en av intervjupersonerna att det inte är självklart att man som ensamstående kvinna ska få adoptera. En av intervjupersonerna menar att det snarare kan ses som ett misslyckande att ansöka om adoption som ensamstående kvinna.

Där är en förälder som har misslyckats med sitt sociala liv i övrigt med att skaffa familj på olika vis, även om det inte har varit på egen försyellan, så har hon ändå hamnat i en situation där man som ensamstående, 43 år eller vad man nu är, bara sitter och längtar efter barn. Det är ju lite synd om dem.

Jan

Vi tolkar det här som att det för Jan ligger nära till hands att se kvinnan som förälder även innan hon har fått barn, något som tyder på att mödra/modra ligger närmare kvinnan än vad fadra ligger mannen (jfr. Holm, 1993). Kan kvinnan inte få biologiska barn riskerar hon att anses vara en misslyckad förälder eftersom hon inte kunnat uppnå det som förväntas av henne - att skaffa familj (jfr. Hirdman, 2001). Hon görs dessutom till en kategori man tycker synd om, utifrån vilken man kan ana ett ifrågasättande av hennes föräldraförmåga. Jans sätt att urskilja ensamstående kvinnor som en särskild kategori ligger dock i linje med handboken. Enligt Lipsky (1980) har man dock ett ansvar för om och hur man kategoriplacerar klienterna och Butler (2007) menar att man ska se bortom kategorierna helt och hållet.

6.10 Högre krav för avvikarna?

Alla socionomer menar att ensamsökande inte har samma möjligheter eftersom det endast rör sig om en person och inte två.

Man ställer ganska höga krav på deras hälsa och ålder, att de är kapabla eftersom det inte finns någon som kan stärka upp.

Jan

Det intervjupersonen indirekt säger är att krav om hälsa och ålder är lägre när det gäller par än ensamsökande. Detta kan bero på socionomernas eget tolkningsföretade men kan även bero på att det blir en konsekvens av lagen. Vi ser att en anledning till detta är att en förälder ska kunna axla ansvaret för båda och därmed exempelvis vara i så pass god hälsa att man kan utesluta att den blir sjuk eller dör innan barnet växer upp. Vi menar dock att det inte går att bortse från att de höga kraven även hänger samman med familjenormer, då den ensamma adoptivmodern med ett barn är en familjeform som i mycket hög grad avviker från bilden av idealfamiljen. Den avviker dels genom det adopterade föräldraskapet, men också genom att ensamstående över lag hamnar utanför familjeidealet (jfr. Jansson, 2001).

Ändå menar de flesta informanter att det finns många likheter mellan att adoptera som ensam och att adoptera som par. En intervjuperson förklarar det som att det är ett ansvar att bli förälder, vare sig man är man eller kvinna, två eller en. Detta tolkar vi som en vilja att utreda alla sökande lika noggrant, oavsett vilken föräldrakategori man tillhör, varigenom man ser bortom kategorierna. Handboken ger dock inte så stora möjligheter till detta, då den innehåller särskilda kriterier för ensamstående och samkönade. Vi menar, som vi redan varit inne på, att en del av dessa kriterier går att relatera direkt till funktion, andra till normer²⁷. De kriterier som är relaterade till normer ser vi som områden där socionomerna får ett större handlingsutrymme, då det inte rör sig om definitiva krav. Där kan snarare traditioner, rutiner samt socionomernas egna uppfattningar få mer inflytande (jfr. Svensson et al., 2008). Därigenom anser vi att socionomen på dessa områden ges en tydligare funktion av normbärare eller signifikant andre.

Indirekt tolkar vi de extra kriterier som satts upp för samkönade par och ensamstående som ett uttryck för att man inte behöver utreda heterosexuella par lika noggrant eftersom de ligger närmare familjeidealet (jfr. Hicks, 2008). Här är det ”de avvikande” som pekas ut, medan heteroparet framstår som det normala, utan att det uttrycks tydligt (jfr. Mattsson, 2005). Det här måste socionomerna sedan förhålla sig till i mötet med adoptivsökanden. En av våra intervjupersoner resonerar kring varför utredningen skiljer sig åt för ensamstående.

²⁷ Se avsnitt 6.6 Ett tvåkönt nätverk för socialiseringens skull?

Vi tänker i alla fall att paret är den konstellationen som täcker barnets behov. Vi tänker ju också så i övrigt att det kanske är det bästa för människor att leva i par. Jag menar en kvinna som kommer som ensamstående, det är ju bara önskvärt och bra att hon egentligen träffar en partner efter en tid.

Jan

Intervjupersonen konstruerar här bilden av det ideala föräldraskapet som bestående av två. Då en ensamstående kvinna avviker från denna bild, krävs det att utredningen tar hänsyn till detta. Här förmedlar intervjupersonen också en bild av hur han tycker att det är bäst för människor att leva över lag, vilket kan få betydelse när han talar med sina klienter där han är den signifikanta andre (jfr. Berger & Luckmann, 1966) och där han bär på normen (Lipsky, 1980).

6.11 Tolkningsföreträdets vikt vid ensamsökande

I jämförelse med heterosexuella par krävs det mer för att ensamsökande ska ses som möjliga föräldrar av givarländerna. Det är därför lättare här att se hur socionomerna anstränger sig för att presentera en så positiv bild som möjligt inför givarländerna.

Den här människan känner jag att den skall ha ett medgivande så då vill man ju skriva så positivt och så bra som möjligt. Det kan ju då vara bra att beskriva för givarländerna att det här inte är en ensam ensam kvinna. Hon är ensamstående men hon har ett nätverk, det finns jättemycket släkt och jättemycket vänner. Barnet kommer inte sitta i en lägenhet ensam utan det kommer att komma till ett sammanhang och få en stor samhörighet.

Cia

Här framhålls hur viktiga socionomens formuleringar är. Vidare visar detta hur stort handlingsutrymme socionomen har då dennes ord sätter den emotionella laddningen i beskrivningen (jfr. Svensson et al., 2008). Socionomen har tolkningsföreträde då denne konstruerar bilden av de sökande för givarländerna. Vi menar att handlingsutrymmet används för att fylla det tomrum som finns mellan lagen och den sökande, samt mellan denne och givarlandet.

I en av intervjuerna framgår det att det är de ensamstående själva som varit angelägna om att lyfta fram att det finns män i deras nätverk.

De själva [ensamstående adoptivsökande kvinnor] har varit angelägna om att lyfta fram att det finns män i deras nätverk; 'Jag umgås mycket med min bror och sådär'. Jag tänker att det finns väl en föreställning i hela samhället om att det är så himla viktigt att man har båda [könen]. Jag har inte stött på att det inte funnits utan de har själva lyft fram att det har varit så.

Pernilla

Detta förstår vi som att de ensamstående själva har att förhålla sig och anpassa sig efter de i samhället rådande normerna, samtidigt som de också överskrider och motarbetar desamma, i och med viljan att adoptera ett barn som ensamstående (jfr. Butler, 2007). Det kan vara

normer i det svenska samhället, eller normer i givarländerna, som avgör vad socionomen tittar efter. Emellertid utesluter detta inte att socionomerna frågar om könsbundna förebilder om de ensamstående själva inte tar upp det.

Begreppet ”förebild” problematiseras också på följande sätt:

Jag kan personligen ifrågasätta det uttrycket ’manliga förebilder’ och att säga att ett barn behöver en manlig förebild. Jag tänker, men behöver det inte en pappa då? Eller en bra relation till en man? Eller en kvinna? Det kan vara vad som helst. Jag skulle inte vilja byta ut mina föräldrar mot förebilder till exempel. Jag tror att barn behöver relationer. Det är som när man upptäckte på 70- och 80-talen att alla män som satt i svenska fängelser hade växt upp utan manliga förebilder. Det säger ingenting. Alltså, de hade ju kanske behövt en pappa, kan man tänka sig. De hade inte behövt en manlig förebild, det finns det ju hur många som helst. Finns på tv och busschaufförer... och titta en man liksom [...].

Jan

Intervjupersonerna har med sina resonemang visat att ”könsbundna förebilder” är långt ifrån ett oproblematiskt begrepp. Här ovan visar Jan att det inte finns någon klar definition av vad en ”förebild” är. Det Jan verkar mena är att barnet behöver en man som signifikant andra, som barnet har en djupare relation med, och inte en icke-signifikant andra, såsom busschaufför eller brevbärare (jfr. Berger & Luckmann, 1969; Clarke & Kitzinger, 2005). Andra informanter menar snarare att det är viktigt att barnet få se att det finns två kön²⁸. Det är dock oklart vad könen skall bidra med (jfr. Johansson, 2003b). Det har också visat sig vara svårt att tala om förebilder av båda könen av andra orsaker, exempelvis som en informant påpekar, att kön inte alltid är binärt.

Vi menar således att handboken lämnar stort tolkningsutrymme åt socionomen då den inte säger något om hur nära relation det krävs att barnet har till personen som ska utgöra en förebild av det ”andra” könet? Kan det vara en person i periferin eller krävs det att barnet träffar denne regelbundet? Vi menar att det är mycket upp till socionomen att tolka. Klart är att det många gånger rör sig om en bror till mamman eller kanske en pappa, alltså någon som barnet med största sannolikhet inte kommer att träffa dagligen. Vi menar att risken med detta är att det kan förstärka bilden av fadern som en diffus skuggfigur genom att modern, kvinnan, är den som alltid finns till för barnet, medan mansfigurerna är de som dyker upp i periferin, då och då (jfr. Freeark et al., 2005).

6.12 Framhävande av kategorierna

I handboken stadgas att socionomen särskiljer de tre kategorierna samkönade, ensamstående och heterosexuella par. Vi menar i enlighet med Butler (2007) att kategorier har skapats av juridiska och politiska strukturer, där vissa kategorier ses som det prediskursiva, medan andra

²⁸ Se avsnitt 6.6 Ett tvåkönat nätverk för socialiseringens skull?

(ensamstående och homosexuella) förstås som marginaliserade grupper. Detta får till konsekvens att dessa kategorier lyfts fram som ”olika” och utesluter därmed möjligheten att se att det finns gemensamma nämnare kategorierna emellan. Det innebär också ett förgivettagande att det finns gemensamheter hos alla inom samma kategori, exempelvis att alla ensamstående kvinnor som söker har misslyckats med att skaffa både partner och barn. I förlängningen betyder det att en av kategorierna, de heterosexuella paren, framställs som de normala genom att det är de som inte kräver att särskilda aspekter beaktas. Genom att dessa kategorier särskiljs uppfattar vi detta som ett sätt genom vilket hegemonin upprätthålls (Butler, 2007).

Utifrån detta ifrågasätter vi hur mycket socionomerna kan frånga dessa kategorier. Lipsky (1980) menar att socialarbetaren kan använda sitt handlingsutrymme i hur denne i sin tur väljer att kategorisera klienten. Vi menar att detta kan vara svårt för socionomen, då dessa kategorier finns så tydligt uttryckta i handboken. Emellertid anser vi att det är viktigt som socialarbetare att komma ihåg att placandet av klienterna i kategorier är en social process. I denna process lär sig klienterna att se på sig själva som om de vore kategoriska enheter (ibid.). Som socionom menar vi vidare, liksom Lipsky (ibid.), att man inte bara innehar ett handlingsutrymme i förhållande till klienten, utan även på en vidare nivå, dvs på organisations- och samhällsnivå. Därför vill vi poängtera vikten av att reflektera över vilka bilder man reproducerar i sitt arbete, samt vilka normer man är med och skapar.

6.13 Annorlunda barn, vanliga föräldrar?

Socionomerna vi intervjuade menar att det inte finns någon egentlig skillnad på att vara förälder till ett adopterat barn eller ett biologiskt barn.

För det första så när en adoptivförälder har adopterat då är det inte längre en adoptivförälder utan en förälder, som jag ser det. Jag kan reta mig på människor som gör skillnad; 'ja ni som är adoptivföräldrar'. De är föräldrar, det tycker jag är viktigt. Men det är klart att vi ställer frågor. Vi ställer ju inte frågor till folk som inte använder preventivmedel.

Pernilla

Samtidigt anser de att det finns skillnader mellan ett adoptivbarns behov och ett biologiskt barns, vilket gör att föräldraskapet kan skilja sig litet.

Det blir ett annorlunda föräldraskap, barnet har ju en egen historia. En egen historia som kan ge ytterligare påfrestningar på de vuxna och som då klart kan ge belastningar i parrelationen.

Anitra

En av våra informanter menar dock att det inte nödvändigtvis är så att adoptivbarnet har speciella behov, då dessa inte kan dras över en kam och grupperas i enhetliga kategorier.

Jag tycker att barn är individuella varelser. Jag tycker inte att man ska behandla adopterade barn utifrån en schablon att alla adopterade barn behöver vara hemma ett år med föräldrarna.

Pernilla

Tydligt är att det finns vissa motsägelser i socionomernas resonemang kring det adopterade föräldraskapet kontra det biologiska. De menar att det inte finns några inneboende skillnader i föräldraskapet i sig men att adoptivbarnet i många fall har speciella behov, vilket resulterar i ett ”annorlunda” föräldraskap. Samtidigt finns en vilja hos socionomerna att inte se adopterade barn som en kategori utan som individuella varelser med olika behov (jfr. Butler, 2007). Att socionomerna ändå samlar adoptivbarn under en kategori, trots sin ambition att inte särskilja dem, förstår vi till viss del som ett sätt att legitimera social kontroll. Detta ska vidare inte förstås som socionomernas val att utöva social kontroll, utan att det är de på grund av sin position har fått detta krav på sig från samhället. Många socionomer träffar frustrerade adoptivföräldrar som ifrågasätter varför de måste bli noggrant utredda när andra, biologiska, föräldrar kan skaffa barn hur som helst. Att peka ut adoptivföräldraskapet som annorlunda skulle därför kunna fördjupa denna särskildhet. Det blir istället adoptivbarnen som kategoriseras och beskrivs som annorlunda, en konstruktion som skapas i lagen snarare än av socionomerna. Socionomerna riskerar att upprätthålla denna bild av adoptivbarnen som annorlunda i sitt arbete tillsammans med de blivande föräldrarna.

Att inte urskilja adoptivföräldrar som en speciell kategori går dock stick i stäv med handboken, vars riktlinjer anses höga av socionomerna.

Om du hårdrar hela resonemanget så ser man tydligheten i riktlinjerna om hur det kan snudda på någon form av elitism emellanåt, där det gäller att vaska ut de här som är så goda som det står i handboken.

Jan

Vid sidan om ”elitismen” finns det dock en strävan efter ”ett vanligt föräldraskap”. Att detta ska göras samtidigt som man är noga med att ställa höga krav, problematiseras av socionomerna.

I handboken står det både och. Att man ska vara vanliga föräldrar, alltså nästan vilka föräldrar som helst, men ändå ska de ha de här speciella förmågorna. Det är en jättesvår balansgång att hitta.

Marie

Att förhålla sig till dessa två synsätt samtidigt upplevs som problematiskt av socionomerna. Samtidigt är det ett ansvar som ligger hos socionomerna att avgöra vilket som får väga tyngst

och hur kategorierna ska förhålla sig till varandra, något som socionomerna många gånger skulle vilja ha tydligare riktlinjer kring.

6.14 Adoptivbarn för föräldrarnas skull?

Barnets bästa ska vara ledstjärnan i hela adoptionsarbetet (Socialstyrelsen, 2008). Med andra ord är det adoptivfamiljen som ska finnas till för barnet i stället för tvärtom. Det är svårt för socionomerna att peka på någon konkret eller generell innebörd i barnets bästa i adoptionsprocessen.

De ska vara medvetna om att anknytningsprocessen mellan föräldrar och barn är viktig och att om ett barn har varit med om flera uppbrott under sitt liv. Då kan det vara knepigare med anknytningsprocessen, det kan krävas mer av föräldrarna för att det ska fungera. Det vill jag att de ska resonera kring. [---] De barn som kommer har särskilda behov utifrån att de har varit med om flera separationer. Och sedan vill vi ju gärna att adoptivföräldrar ska vara öppna för att söka hjälp om det behövs. [---] På något sätt vill vi känna oss säkra på att de här föräldrarna har en öppenhet för att ta hjälp.

Pernilla

Det socionomerna främst tänker på när vi frågar om barnets bästa är att adoptivföräldrarna ska vara särskilt observanta på anknytningsprocessen, men också att det ska finnas stabilitet i adoptivfamiljen. Här blir det problematiskt att tala om adoptivföräldraskapet som ett vanligt föräldraskap, då föräldraskap och familjer idag i sig är föränderliga snarare än stabila (jfr. Singer, 2000). Barnets bästa är i sig ett svårdefinierat begrepp, som relateras till stabilitet och en speciell anknytningsprocess. Båda dessa begrepp öppnar i sin tur upp för flera tolkningsmöjligheter.

Att det inte är någon mänsklig rättighet att ha barn tas upp av en av informanterna. Flera av socionomerna menar dock att de kan uppleva att adoptivsökande söker för sin egen skull snarare än för att ge ett adoptivbarn ett hem. Detta menar de kan tala emot att föräldrarna skulle vara lämpliga.

Det är grundläggande ha en trygg situation så att man kan fokusera på barnets bästa. Men även det att barnet skall komma för sin egen skull och inte för någon annans.

Anitra

Enligt våra tolkningar handlar svårigheterna i adoptionsarbetet mycket om att man arbetar med att företräda olika parter, å ena sidan (och i första hand) det okända barnet och å andra sidan adoptivföräldrarna. Lipsky (1980) menar att handlingsutrymmet, som socialarbetaren får på grund av sin position, inbegriper en mänsklig aspekt som är nödvändig utifrån den problematiska karaktär som sociala problem ofta innehar. Den mänskliga aspekten tas tillvara i interaktionen med klienten, menar Lipsky (1980). Att socionomerna kan företräda

adoptivföräldrarna blir utifrån Lipskys teori inte särskilt svårbegripligt, med tanke på att dessa två parter möts fysiskt. En fråga vi ställer oss är dock hur den mänskliga aspekten tas till vara i förhållandet till barnet, som kanske befinner sig i ett land långt borta och som dessutom är okänt och hypotetiskt. Detta menar vi speciellt gäller om socionomen ska väga företräddandet av detta barn mot företräddandet av ett par eller en ensamsökande vilka/vilken socionomen har haft en relativt närgången utredning av (jfr. Shanahan, 2005). Så pass närgången att en av våra informanter beskriver det som att man ibland lär känna dem.

Man får ju lära känna dem, så att säga. [---] Jag har intervjuat dem ett antal gånger, och skrivit utredningar. Jag känner dem och skulle kunna beskriva dem. [---] Alltså, i de allra flesta fall får man inte relation så. Men du får en betydelsefull position i, åtminstone den första tiden. Alltså, i barnets liv så får du en ganska betydelsefull position...

Jan

Citatet visar hur socionomen kan få en nära relation och även en signifikant andra, både för de sökande och för barnet (jfr. Berger & Luckmann, 1969).

Som vi förstår det är Lipskys (1980) teori svårapplicerbar på sociala praktiker som involverar fler än en part. Att förhålla sig till barnets bästa i första hand torde i adoptionsprocessen vara svårt eftersom Lipsky (1980) menar handlingsutrymmet påverkas av personliga egenskaper hos klienter i samspel med socialarbetaren. Utgångspunkter för handlingsutrymmet är att klienter som tillhör en typ av personer som anses starka i andra sammanhang förvandlas till motkrafter mot socionomen och har därigenom större chans till påverkan (jfr. Svensson et al., 2008). Enligt vår förståelse tillhör blivande adoptivföräldrar många gånger en sådan klienttyp. Att deras resursstyrka gör att de får ett stort övertag gentemot barnet är svårundvikligt. Detta tror vi att flera av socionomerna tänker på när de uttrycker att barnet inte får bli till för adoptivföräldrarnas skull. I barnets fall kan inga personliga egenskaper beaktas, utan man får se till tänkta, hypotetiska, egenskaper så som speciella behov (jfr Svensson et al., 2008). Detta menar vi kan vara ytterligare en anledning till varför adoptivbarnen är lättare att definiera som en kategori; det handlar om okända barn.

7. Avslutning

I detta kapitel avslutas uppsatsen med en sammanfattning av våra resultat kopplat till frågeställningarna. Därefter presenteras en slutdiskussion där vi för vidare resonemang utifrån våra resultat. Här redogör vi även för våra slutsatser samt resonerar kring hur vårt material skulle kunna studeras vidare utifrån andra forskningsfrågor.

7.1 Sammanfattning

Vårt syfte med uppsatsen har varit att ta reda på hur socionomernas bilder av adoptivföräldraskapet ser ut i förhållande till rådande normer om föräldraskap. Vi märkte tidigt att det finns stora motsägelser kring hur socionomerna förhåller sig till *moderskap* och *faderskap*. Detta menar vi i viss mån grundar sig i en skillnad mellan hur socionomerna anser hur det *är* och hur det *bör* vara. Socionomerna uttrycker att modern och fadern (i en adoptivfamilj) är föräldrar i samma utsträckning, medan vi kan se att intervjupersonerna samtidigt uttrycker olikheter mellan de två. Vi har tolkat det som att intervjupersonerna i viss mån menar att modern och fadern måste trappa ner på det som skiljer dem åt, för att kunna ingå i ett mer jämställt föräldraskap. Ett jämställt föräldraskap är något som socionomerna i viss utsträckning verkar sträva efter. Dessa motsägelser i socionomernas bilder av föräldraskap visar att det är komplicerat att förhålla sig till normer och föreställningar om kön. Intervjupersonerna visar att de såväl förlitar sig på dessa föreställningar och normer som motarbetar dem.

Vi kan även se hur flera socionomer kopplar samman begreppet *moderskap* med kvinnan i högre grad än de kopplar samman *faderskap* med mannen. Det verkar således finnas en uppfattning bland intervjupersonerna om att det ligger närmare kvinnan att bli mor än vad det ligger mannen att bli far. Detta mönster är ännu tydligare när socionomerna talar om biologiska föräldrar. I det biologiska föräldraskapet menar vissa socionomer att det finns processer som automatiskt hos kvinnorna, varför det skulle vara svårare för biologiska familjer att uppnå ett mer jämställt föräldraskap. Denna syn delas dock inte av alla informanter. Vidare poängterar socionomerna den biologiska moderns betydelse för det adopterade barnet medan den biologiska fadern nästintill utesluts ur när diskussionen rör den biologiska familjen. Socionomernas bilder av föräldraskap skiljer sig således åt till viss del beroende på om de talar om adoptivföräldraskap eller biologiskt föräldraskap.

Socionomerna visar att de är noga med att se till att adoptivbarnen får tillgång till förebilder av båda könen, dock inte helt utan att problematisera det. De menar emellertid att

barnen behöver förebilder av båda könen. Den anledning som lyfts fram är att det finns två kön i samhället och att det skulle vara "konstigt" om dessa inte var representerade i barnets nätverk. Det har dock framkommit att det inte är så enkelt som att se till att män och kvinnor finns representerade i nätverket, utan att det krävs att vi reflekterar över vad vi lägger för betydelse i begreppet "kön". Flera socionomer menar att det är svårt att sätta fingret på vad dessa könsbundna förebilder egentligen tillför. Det har även tydliggjorts att utredningen, dels genom handboken och dels genom socionomernas förhållningssätt, fokuserar betydligt mer på kön än på andra påstådda olikheter, som exempelvis etnicitet och religion. Detta fokus på kön som olikheter resulterar i, förutom att man bortser från vikten av att titta på mångfald vad gäller andra faktorer, att man inte ser variationer inom kön.

I uppsatsen har utgångspunkten varit att socionomen på grund av sin position besitter ett handlingsutrymme. Det har framkommit att socionomernas handlingsutrymme är större på vissa punkter än andra. Vissa begrepp, som till exempel "barnets bästa" eller en "god relation", lämnar större handlingsutrymme, medan variabler som ålder inte lämnar lika mycket handlingsutrymme åt socionomen. Det ökade handlingsutrymmet ses emellertid inte som enbart positivt, utan flera socionomer har uttryckt att de, när de har haft stort handlingsutrymme, saknat något egentligt att stå på då de ska motivera godkännande eller avslag till socialnämnden.

Vidare fann vi att kriterier relaterade till normer öppnar upp för större handlingsutrymme än kriterier relaterade till funktion. Exempelvis ska det finnas ett nätverk som stöttar den sökande, vilket vi menar är kopplat till funktion och därmed inte lika förhandlingsbart. Goda förebilder av båda könen är däremot ett kriterium som är relaterat till norm. Här menar vi att socionomen måste titta till rutiner, traditioner och egna uppfattningar för att fylla dessa begrepp med en innebörd. Det är inte bara gentemot klienten som socionomen innehar ett handlingsutrymme, utan även på vidare nivå. Därmed menar vi att socionomen inte bara har ansvar i förhållande till klienten för de normer som reproduceras, utan även på organisations- och samhällsnivå.

Socionomerna uttrycker en ambition att inte särskilja moderskap från faderskap, och inte heller adoptivföräldraskapet från andra former av föräldraskap. Ändå måste de frångå bilden av adoptivföräldrarna som "vanliga föräldrar" då lagen kräver en noggrann utredning av de sökande. För att minimera detta problem konstruerar intervjupersonerna istället en bild av adoptivbarnen som barn med speciella behov, vilket socionomerna menar i sin tur kräver speciella förmågor av föräldrarna. Socionomen måste dock företräda *båda* dessa parter i sitt arbete - de blivande adoptivföräldrarna *och* det okända barnet. Då personliga egenskaper hos

klienterna är med och formar socionomens handlingsutrymme är det inte otänkbart att de sökandes önskan om att få adoptera får övertag gentemot barnets rätt att få "sitt bästa" tillgodosett. Barnet är ju okänt och hypotetiskt, medan blivande adoptivföräldrar ofta är en resursstark klientgrupp med stor möjlighet till påverkan. Vissa socionomer påpekar dock att det inte är någon mänsklig rättighet att ha barn, och då uttrycker en ambition om att inte låta klienternas vilja få övertag gentemot barnets bästa.

I intervjuerna visar socionomerna olika sätt på vilka de tillvaratar handlingsutrymmet. Handlingsutrymmet används bland annat genom att inte uteslutande fokusera på kön i nätverket, varigenom vissa socionomer även ser till att åldersvariation och förebilder av annat etniskt ursprung finns tillgängligt. Diskussioner kolleger emellan, eller samtal med socialstyrelsens experter, är andra exempel på hur handlingsutrymmet tas tillvara. Ett annat sätt på vilket socionomerna har ett handlingsutrymme, är när de kategoriserar klienterna. Ett exempel på detta är diskursen om ensamstående adoptivsökande kvinnor, där kvinnan framställs som avvikande på två sätt – dels genom att vara adoptivförälder, men också genom att vara *en* förälder, när idealföräldrarna är två och biologiska. Socionomerna utnyttjar också handlingsutrymmet alla de gånger de fyller de tomrum som lagen och handboken öppnar upp för med sina egna tolkningar och formuleringar. Det har framkommit att "goda förebilder av båda könen" är just ett sådant begrepp som möjliggör för tolkningsmöjligheter på många plan, då varken "förebild" eller "kön" har definitiva innebörder.

7.2 Slutdiskussion

Utifrån de resonemang våra intervjupersoner har fört kring adoptivföräldraskapet menar vi att adoptionsförfarandet kan beskrivas som både normativt och emancipatoriskt till sin art. De motsägelser vi funnit i socionomernas resonemang anser vi till viss del hänger samman med detta. Vi menar att adoptionsförfarandet har till uppgift att utöva social kontroll, samtidigt som det kan utmana traditionella uppfattningar av föräldraskap. Traditionella föreställningar om föräldraskap utmanas genom att adoptivföräldrarna ses som mer jämställda, vilket verkar bero på att de blir föräldrar på annat än biologisk väg. Vidare kan adoptivföräldraskapet i sig förstås som ett ifrågasättande av idealet bestående av kärnfamilj skapad på biologisk väg. Samtidigt är det de sökande som mest avviker från normen som blir grundligast utredda, och därmed har svårast att i slutändan få adoptivbarn. Med detta menar vi att adoptionsförfarandet är normativt.

Då handboken saknar diskussion kring varför det är viktigt med könsbundna förebilder, öppnar det upp för olika tolkningar av kön – även stereotypa sådana. Vad ett biologiskt kön

(man) kan bidra till barnets uppväxt förenklas oftast till de genuskodade egenskaperna (manligt). Vi menar härmed att så länge handboken saknar djupgående diskussion kring vad de könsbundna förebilderna ska bidra med, och i vilken utsträckning de ska finnas till för barnet, kan kravet om att ta reda på om det finns ”goda förebilder av båda könen” verka för att bilda en mer stereotyp uppfattning om könen. Den stadgar enbart att det är viktigt att två kön finns representerade. Socionomernas resonerade kring könsbundna förebilder visade att det är komplicerat men viktigt för socionomerna att resonera kring kön och genus, när adoptionsförfarandet i så hög grad gör skillnad mellan kvinna och man.

I studien har vi belyst att det finns ambitioner hos socionomerna att inte kategorisera varken adoptivföräldrarna eller adoptivbarnen. Dessa ambitioner att se bortom kategorierna är inte alltid lätta att leva upp till, då lagtexter och handböcker förutsätter att klienterna delas upp i dessa kategorier, och sedermera underkategorier.

Vi menar att socionomerna som arbetar med adoptionsärenden oundvikligen försöker skapa en idealfamilj, då de arbetar utifrån ”barnets bästa”, vilket per definition förutsätter goda förhållanden. Denna familj är emellertid, till skillnad från sin historiska motsvarighet, ej biologiskt grundad. Vidare har barnet i ”barnets bästa”- tanken gått tillbaka från att vara ett subjekt, vilket Singer (2000) menar att det råder samhällelig konsensus kring, till att bli ett objekt igen, enligt vår tolkning. Detta kan jämföras med den syn som tidigare rådde på barnet som objekt, då det i detta fall rör sig om ett oidentifierbart och okänt barn. Att se adoptivbarnet som ett objekt anser vi underlättar kategoriseringen av dessa barn, som exempelvis barn med speciella behov. Vi menar att det är först när ett faktiskt barn kommer in i bilden som det kan ses som ett subjekt, vilket visar hur ”barnets bästa”- tanken skiljer sig väsentligt mellan adoptionsärenden och andra ärenden hos familjerätten. Ambitionerna från lagens och socionomernas håll att betrakta det okända barnet som subjekt under hela adoptionsprocessen menar vi är svårapplicerade på de faktiska förutsättningar som råder i adoptionsförfarandet. De intervjuade arbetade samtliga inom familjerätten och förhåller sig därmed i sitt arbete till båda synsätten, vilket vi menar kan påverka hur de talar om ”barnets bästa”.

Något som framkommit i intervjuerna, men som vi av utrymmesskäl inte har kunnat uppehålla oss längre vid, är diskussionen om adoptionstriaden. När denna har kommit på tal har vi tyckt oss skönja att vissa stereotypa bilder av de biologiska föräldrarna förmedlas, där modern skuldbeläggs och fadern är frånvarande. I diskussionen om dessa bortser man från de strukturer som kan tänkas tvinga den biologiska modern att ge upp sitt barn. Socionomerna konstruerar därmed bilder av de biologiska föräldrarna (i adoptionstriaden). Dessa bilder

skulle kunna studeras vidare i syfte att se om de bidrar till att förstärka stereotypa uppfattningar om givarländer och män och kvinnor där, medan adoptivsökande glorifieras. Detta är ett av flera områden som vi menar skulle vara intressant för vidare forskning.

Litteraturförteckning

- Abercrombie, Nicholas & Hill, Stephen & Turner, Bryan S. (2000) *The Penguin Dictionary of Sociology*. London: Penguin Books Ltd.
- Andersson, Gunvor & Swärd, Hans (2008) "Etiska reflektioner". I: Meeuwisse, Anna, Swärd, Hans, Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (red.) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Aspers, Patrik (2007) *Etnografiska metoder : att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber.
- Bangura Arvidsson (2003) *Ifrågasatta fäder – Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn*. Lund: Socialhögskolan.
- Barnombudsmannen (2001) *Barnets bästa – från vision till verklighet*. Stockholm: Barnombudsmannen: Fritzes offentliga publikationer.
- Berger, Peter L. (1963) *Invitation till sociologi – Ett humanistiskt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1966) *The Social Construction of Reality – A Treatise in the sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books.
- Butler, Judith (1997) "Imitation and Gender Insubordination". I: Nicholson, Linda (red.) *The Second Wave – A Reader in Feminist Theory*. New York & London: Routledge.
- Butler, Judith (2007) *Genustrubbel*. Göteborg: Daidalos
- Bäck- Wiklund, Margareta & Fransehn, Mona & Johansson, Helena & Johansson, Thomas (2003) *Mödrar, söner och frånvarande fäder*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete
- Bäck-Wiklund, Margareta & Franséhn, Mona (2003) "Inledning". I: Bäck- Wiklund, Margareta & Fransehn, Mona & Johansson, Helena & Johansson, Thomas (red) *Mödrar, söner och frånvarande fäder*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Clarke & Kitzinger (2005) "'We're not Living on Planet Lesbian': Constructions of Male Role Models in Debates about Lesbian Families". I: *Sexualities*, 8, 137-153.
- Dagens Nyheter (2007) "Många pappor straffas för föräldradidighet"
<<http://www.dn.se/opinion/debatt/manga-pappor-straffas-for-foraldradedighet-1.565581>> (2010-01-01)
- Eldén, Sara (2005) "Att fånga eller bli fångad i diskursen? Om diskursanalys och emancipatorisk feministisk metodologi". I: Lundqvist, Åsa & Davies, Karen & Mulinari, Diana (red.) *Att utmana vetandets gränser*. Malmö: Liber.
- Elvin-Nowak, Ylva (1999) *Accompanied by Guilt – Modern motherhood the Swedish way*. Stockholm: Department of Psychology.
- Foucault, Michel (1980) *Sexualitetens historia, Del 1 – Viljan att veta*. Stockholm: Gidlund

- Freeark, Kristine & Rosenberg, Elinor B & Bornstein, Jane & Jozefowicz-Simbeni, Debra & Linkevich, Michael (2005) "Gender Differences and Dynamics Shaping the Adoption Life Cycle: Review of the Literature and Recommendations". I: *American Journal of Orthopsychiatry*, 75.
- Hagström, Charlotte (1999) *Man blir pappa. Föräldraskap och maskulinitet i förändring*. Lund: Nordic academic press.
- Hicks, Stephen (2008) "'Gender Role Models... who needs 'em?'" I: *Qualitative Social Work*, 7, 43-59
- Hicks, Stephen (2000) "'Good lesbian, bad lesbian': Regulating heterosexuality in fostering and adoption assessments". I: *Child & Family Social Work*, 5, 2, 157-169.
- Hirdman, Yvonne (2001) *Genus – om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber AB.
- Holm, Ulla (1993) *Modrande och praxis: en feministfilosofisk undersökning*. Göteborg: Institutionen för filosofi.
- NIA – statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (1997) *Internationella adoptioner – Handbok för socialnämnden*
- Johansson, Helena (2003b) *Pojkar behöver manliga förebilder?: en studie av socialsekreterares tankemönster och arbete med söner till ensamstående mödrar*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Johansson, Thomas (2003a) "Det närvarande och frånvarande könet: Ensamstående mödrar och söner". I: Bäck- Wiklund, Margareta & Fransehn, Mona & Johansson, Helena & Johansson, Thomas (red.) *Mödrar, söner och frånvarande fäder*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Jansson, Maria (2001) *Livets dubbla vedermödror – Om moderskap och arbete*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Kåhl, Ingela (1995) *Socialarbetarkåren – den lindansande professionen*. Lund: Bokbox förlag.
- Kvale, Steinar (1995) "The social construction of validity". I: *Qualitative inquiry* 1 (1): 19-41
- Lindgren, Cecilia (2006) *En riktig familj. Adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917-1975*. Linköpings Universitet.
- Lipsky (1980) *Street-Level Bureaucracy – Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Macionis, John J. & Plummer, Ken (2005) *Sociology – A Global Introduction*. Harlow: Pearson Education.
- Martinell Barfoed, Elizabeth (2008) *Berättelser om adoption*. Lund: Socialhögskolan

- Mattsson, Tina (2005) *I viljan att göra det normala*. Malmö: Egalité.
- Mattsson, Tina (2007) "Socialt arbete, kön och normalitet". I Svensson, Kerstin (red.) *Normer och normalitet i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- May, Tim (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Nationalencyklopedin (2010) "Poststrukturalism" (elektronisk)
<<http://ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/poststrukturalism>> (2010-01-02)
- Patel, Runa och Davidsson, Bo (2003) *Forskningsmetodikens grunder – Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Plantin, Lars (2001) *Mäns föräldraskap – Om mäns upplevelser och erfarenheter av faderskapet*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Repstad, Pål (1999) *Närhet och distans – Kvalitativa metoder i samhällskunskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Rubin, Gayle (1997) "The Traffic in Women". I: Nicholson, Linda (red.) *The Second Wave – A Reader in Feminist Theory*. New York & London: Routledge.
- Shanahan, Suzanne (2005) I: "The Changing Meaning of Family: Individual Rights and Irish Adoption Policy, 1949-99". In *Journal of Family History*, 30, 86.
- Singer, Anna (2002) "Framtidens föräldraskap". I: Söderlind, Ingrid (red.) *Uppväxt, familjeformer och barns bästa. Om föräldraskap som offentlig angelägenhet och vardaglig praktik*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Singer, Anna (2000) *Föräldraskap i rättslig belysning*. Uppsala: Iustus.
- Socialhögskolan rekommenderar: *Råd och anvisningar inför uppsatsarbetet*.
- Socialstyrelsen (2008) *Adoption – Handbok för socialtjänsten*.
- SOU 2003:49 *Adoption - till vilket pris? Betänkande av Utredningen av internationella adoptioner*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Svensson, Kerstin & Johnsson, Eva & Laanemets, Leili (2008) *Handlingsutrymme – Utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Svensson, Kerstin (2007) "Normer, normalitet och normalisering". I: Svensson, Kerstin (red.) I: *Normer och normalitet i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1

Brev till socionomer

Hej!

Denna termin skriver vi, som är studenter på sjätte terminen vid Socialhögskolan i Lund, vår c-uppsats om adoption och föräldraskap. Eftersom det är just socialsekreterares syn på föräldraskap i adoptionsprocessen som vi intresserar oss av så vänder vi oss till dig då du i ditt dagliga arbete möter blivande adoptivföräldrar.

Enligt våra beräkningar kommer intervjuerna att vara mellan 45 och 60 minuter. Intervjun kommer att spelas in på band, som sedan kommer förstöras efter uppsatsarbetet. Detaljer rörande er person kommer att behandlas konfidentiellt och kommer bara vara kända av oss som skriver denna uppsats. Vi vill även understryka att din medverkan är frivillig och att du kan avbryta din medverkan om du så önskar.

Vi vill också tillägga att vi uppskattar din medverkan, den är ett viktigt bidrag för att genomförandet av vår uppsats ska bli möjligt.

Har du några frågor är du välkommen att kontakta oss på xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx eller xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx. Du kan också nå oss på telefonnummer xxxx-xxxxxx. Vår handledare heter Elizabeth Martinell Barfoed och nås via mail på xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Vänliga hälsningar,

Helena Haraldsson och Anders Jönsson

Bilaga 2

Intervjuunderlag

Vår intervjuguide har tagit sin utgångspunkt i boken "Internationella adoptioner – handbok för socialnämnder" från 1997 samt dess efterföljare "Adoption- handbok för socialtjänsten" från 2008.

I vilken utsträckning kommer du i kontakt med adoptivsökande?

Hur ser fördelningen ut bland de sökande när det gäller hetero/samkönade/ensamstående?

- Hur många av vardera "kategori" går igenom?

Hur ser fördelningen bland de ensamsökande när det gäller kön? Varför tror du?

- Går igenom? (vilka)
- Orsak till varför/varför inte gå igenom?

Kan du berätta om ett fall där adoptivföräldrar inte har blivit godkända? (ensam/hetro/sam)

I handläggningsboken står det att det är vanligt att sökande i ett par har kommit olika långt i sin beslutsprocess. Det kan därför hända att den ena parten är mer drivande än den andra, något som kan tala emot lämplighet. Det är således viktigt att undersöka hur samstämmiga de båda parterna är när det gäller att adoptera, bland annat genom att i denna frågan intervjua de båda sökanden individuellt.

Kan du minnas ett fall då mannen i ett par har varit mer drivande än kvinnan?

Kan du minnas ett fall då kvinnan i ett par har varit mer drivande än mannen?

Görs något för att motivera den mindre drivande parten? Varför/varför inte? Vad görs?

Vad anser du vara det vanligaste skälet till att adoptera? (kvinnor/män)

I och med att barnets bästa skall vara ledande under adoptivprocessen ställs höga krav på adoptivföräldrarna.

Vad associerar du med en adoptivförälder? (vilka krav utöver andra föräldrar?)

...en adoptivmor?

...en adoptivfar?

I handläggningsboken tar man upp vad man som utredare speciellt bör tänka på vid utredning av ensamstående sökande samt samkönade sökande.

Skiljer utredningen sig mellan heteropar, samkönade par och ensamsökande?

- Könsbundna förebilder vid ensamstående och samkönade?
- Naturligt umgänge med båda könen? (s. 41)

Granskas bägge föräldrarnas förmåga i samma utsträckning?

Den nya handboken utkom för ett år sedan. Har den förändrat ditt utredningsarbete, i så fall hur?